

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ
Кафедра мов і методики їх викладання
в початковій школі**

Н. О. Янко

**ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ
(синтаксис і пунктуація)**

Навчально-методичний посібник
для студентів
вищих педагогічних навчальних закладів
спеціальності 6.010102 «Початкова освіта»

2-ге видання, перероблене і доповнене

**Чернігів
2013**

УДК 81'367:811.161.2

ББК Ш141.1-22

Я 62

Рецензенти:

Климова К. Я. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філології і лінгводидактики, Житомирський державний університет імені Івана Франка;

Бобир О. В. – кандидат філологічних наук, професор, декан факультету початкового навчання, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка;

Шелехова Г. Т. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії навчання української мови, Інститут педагогіки НАПН України.

Янко Н. О.

Я 62 **Просте речення (синтаксис і пунктуація) :** навч.-метод. посібник / Н. О. Янко. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – 56 с.

УДК 81'367:811.161.2

ББК Ш141.1-22

У посібнику розглядаються основні питання синтаксису та пунктуації простого речення. Теоретичний матеріал подано описово й у вигляді схем і таблиць. Приклади для ілюстрацій дібрано з творів художньої літератури та публіцистики. Посібник містить також словник-мінімум основних понять синтаксису та пунктуації української мови, схему та зразок синтаксичного розбору простого речення, завдання для самостійного виконання і тематичного контролю.

Для студентів спеціальності 6.010102 «Початкова освіта» вищих педагогічних навчальних закладів, викладачів курсу «Сучасна українська мова з практикумом», учителів-словесників.

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
факультету початкового навчання ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка
(протокол № 6 від 20 березня 2013 року).*

© Янко Н. О., 2013

ВСТУП

Особливе місце в системі підготовки майбутніх педагогів до практичної діяльності займає мовна освіта, адже мова є не лише засобом спілкування та пізнання, а й засобом впливу вчителя на своїх вихованців. Курс «Сучасна українська мова з практикумом» спрямований на формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Пропонований навчально-методичний посібник присвячено питанням синтаксису і пунктуації простого речення. У ньому розглянуто основні ознаки речення, подано загальну характеристику різних типів речення, систематизовано правила вживання розділових знаків у неускладненому й ускладненому простому реченні. Посібник містить також словник-мінімум основних понять синтаксису і пунктуації української мови, схему та зразок синтаксичного розбору простого речення, завдання для самостійного виконання і тематичного контролю. Теоретичний матеріал подано описово й у вигляді схем і таблиць.

Посібник призначений для студентів спеціальності 6.010102 «Початкова освіта» вищих педагогічних навчальних закладів, викладачів курсу «Сучасна українська мова з практикумом», учителів-словесників.

СЛОВНИК-МІНІМУМ

Синтаксис (з гр. *syntaxis* – складання, зв'язок, побудова) – це розділ граматики, у якому розглядаються правила поєднання слів або речень, їх граматичні значення, функціонування в мовленні.

Основними синтаксичними одиницями мови є сполучення слів (предикативне сполучення слів, сурядне сполучення слів, напівпредикативні сполучення слів), *словосполучення, речення та складне синтаксичне ціле.*

Словосполучення – синтаксична одиниця, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів, пов'язаних між собою підрядним зв'язком.

Речення – основна синтаксична одиниця, що складається з окремих словоформ і словосполучень та виконує комунікативну функцію. Речення є засобом формування, вираження і повідомлення думки. Може складатися з одного слова або групи слів.

Складне синтаксичне ціле, або надфразна єдність, – це група взаємопов'язаних за змістом і за допомогою синтаксичних засобів речень, які порівняно з окремими реченнями виражають розвиток думки.

Просте речення – речення, у якому наявний один предикативний граматичний центр. Воно не розкладається на частини (окремі предикативні одиниці), які можуть бути визначені як окремі речення.

Складне речення – речення, що складається з двох і більше предикативних одиниць, які становлять семантичну, структурну й інтонаційну єдність.

Члени речення – це повнозначні слова, а також сполучення слів, що творять єдине неподільне ціле і, виражаючи певні синтаксичні відношення та перебуваючи у відповідних синтаксичних зв'язках, становлять загальну структуру речення.

Підмет – граматично незалежний головний член речення, що означає предмет, ознака якого виражається присудком.

Присудок – граматично незалежний головний член речення, який виражає ознаку предмета, названого підметом.

Означення – другорядний член речення, що пояснює слово з предметним значенням і виражає ознаку, якість чи властивість предмета.

Прикладка – вид означення, що виражається іменником, узгодженим із означуваним словом у відмінку, а іноді (якщо обидва елементи відмінюються за числами) й у числі.

Додаток – другорядний член речення, що означає об'єкт, на який спрямована чи поширюється дія або ознака, знаряддя дії.

Обставина – другорядний член речення, який пояснює слова зі значенням дії або ознаки й означає, за яких обставин здійснюється дія, або вказує на час, умову, причину, мету, ступінь і міру вияву дії чи якості.

Прямий порядок слів у реченні – такий порядок слів, за якого підмет знаходиться перед присудком, додаток – після присудка, узгоджене означення – перед означуваним словом, неузгоджене означення – після означуваного слова, обставина – перед або після присудка.

Зворотний порядок слів (або інверсія – від лат. *inversio* – переміщення) – такий порядок слів, за якого присудок знаходиться перед підметом, додаток – перед присудком або узгоджене означення – після означуваного слова.

Пунктуація (від лат. *punctum* – крапка) – це система правил, які регулюють вживання розділових знаків у письмовому тексті, а також самі розділові знаки.

Пунктуаційне правило – чітка стисла рекомендація для певного вживання розділових знаків (наприклад, правило вживання коми між однорідними членами речення та ін.).

Пунктограма – вжитий у реченні розділовий знак (або його відсутність), конкретний випадок застосування пунктуаційного правила.

Розділові знаки – частина графічної системи мови, умовно прийняті значки, що використовуються для позначення в писемному мовленні (реченні і тексті) меж смислових відрізків.

До системи розділових знаків належать одиничні розділові знаки (крапка, знак питання, знак оклику, три крапки, кома, крапка з комою, двокрапка, тире) і **парні розділові знаки** (дві коми, два тире, дужки, лапки).

За функцією розділові знаки поділяються на такі:

1) видільні, які використовуються для виділення синтаксичної конструкції, позначення її меж у складі іншого синтаксичного цілого: *лапки, дужки, дві коми, два тире*, які виступають як єдиний парний знак;

2) відокремлювальні, які використовуються для розмежування синтаксичних одиниць (однорідних членів речення, предикативних частин складного речення тощо), вказують також на тип речення за емоційно-функціональною ознакою: *крапка, три крапки, знак питання, знак оклику* в кінці речення та *кома, крапка з комою, двокрапка, тире* всередині речення.

Постановка розділових знаків мотивується синтаксичними, смисловими й інтонаційними ознаками, але визначальною є синтаксичне членування писемного мовлення. Уживання розділових знаків регулюється пунктуаційними правилами, які мотивують вибір розділового знака.

ОЗНАКИ РЕЧЕННЯ

Таблиця 1

<p>1. Предикативність (від лат. praedicatio – висловлення, твердження)</p>	<p>Під поняттям розуміється загальна співвіднесеність змісту речення з об'єктивною дійсністю.</p> <p>Показується відношення ознаки (якості, властивості, дії тощо), вираженої присудком, до предмета думки, вираженого підметом.</p> <p><i>Основними засобами вираження предикативності є категорії модальності, часу, способу та особи.</i></p>
<p>2. Модальність (від лат. modus – спосіб)</p>	<p>Виражає ставлення мовця до висловлюваного, а також його оцінку відношення повідомлюваного до об'єктивної дійсності. Вказується реальність чи ірреальність, можливість чи неможливість, ймовірність чи неймовірність того, про що повідомляється в реченні.</p> <p><i>Засобами вираження модальності є категорія способу та особи дієслова, модальні слова, частки тощо.</i></p>
<p>3. Інтонаційна завершеність</p>	<p>Слугує, з одного боку, засобом оформлення речення, а з другого – засобом його відмежування від інших речень у мовному потоці.</p> <p>Залежно від мети висловлювання розрізняють інтонації повідомлення (розповідну), питальну, спонукальну, окличну.</p>
<p>4. Граматична організованість (цілісність)</p>	<p>Оформленість речення за синтаксичними правилами зв'язку слів (зміни форм слів для вираження відповідних смислових відношень, відповідний розподіл слів у певному порядку тощо).</p>
<p>5. Відносна смислова закінченість</p>	<p>Речення зазвичай виражає відносно завершену думку.</p>

ТИПИ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ, ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Таблиця 2

1. За метою висловлювання:	Розповідні – речення, у яких про щось або про когось розповідається, описується; можуть бути стверджувальними та заперечними.	Питальні – речення, у яких міститься питання, що вимагає відповіді або звернення уваги на щось, спонукання до роздумів за допомогою питальних займенників, часток.	Спонукальні – речення, у яких виражається спонукання до дії, наказ, вимога, заборона, порада, заклик, побажання тощо за допомогою дієслів наказового або умовного способів, неозначеної форми.
2. За емоційним забарвленням: а) Неокличні	<i>Знов серпень диха жовтим жаром</i> (Є.Мал.).	<i>Про що думаєш, синку?</i> (Н.Риб.).	<i>Ярино, не їдь зараз...</i> (М.Ст.).
б) Окличні	<i>Яке чудове сьогодні море!</i>	<i>А де ж тая веселая дівчинка-дитина?!</i> (Т.Шевч.).	<i>Далі, далі від душного міста!</i> (Л.Укр.).
3. За характером вираження відношення змісту до дійсності розрізняють:			
Стверджувальні	Загальнозаперечні	Частково заперечні	
Речення, у яких підтверджується зв'язок між предметами та їх ознаками, станом або діями в реальній дійсності. Вони не мають у собі заперечення. Наприклад: <i>Вихователь творить найбільше багатство суспільства – людину</i> (В.Сух.).	Речення, у яких заперечується те, що говориться в присудку (частка <i>не</i> стоїть перед присудком). Наприклад: <i>Огню не спалити, грозі не зламати здобутого нами в боях</i> (М.Рил.).	Речення, у яких заперечується суб'єкт, означення чи обставина (частка <i>не</i> стоїть перед підметом, обставиною або означенням). Наприклад: 1. <i>Тільки не веселі, а смутні думки обхопили материну голову</i> (П.Мирн.). 2. <i>Артем відповів не одразу</i> (А.Гол.).	

4. За наявності необхідних за змістом членів розрізняють:

Неповні		Повні
Контекстуальні та ситуативні	Еліптичні	
<p>Речення, у яких пропущений один або кілька членів речення (головних або другорядних), але їх легко можна встановити з контексту або ситуації мовлення. Наприклад:</p> <p>а) контекстуальні: <i>1. Пташка красна своїм пір'ям,¹* а людина – своїм знанням/² (Нар. творч.).</i> <i>2. – Де ти зустрів Оленку?</i> <i>– У магазині!</i></p> <p>б) ситуативні: <i>3. На вокзал? (біжиши, йдеши, спішиши, шкутильгаєши тощо).</i></p>	<p>Речення, у яких пропущений член речення (присудок або його частина) не відновлюється ні з контексту, ні з ситуації, значення його підказується змістом речення, його будовою. У таких реченнях обов'язково наявні обставини місця, часу, причини або додаток. Наприклад:</p> <p><i>1. А в небі – райдуга-веселка.</i> <i>2. Для вас дорогі подарунки.</i></p>	<p>Речення, у яких наявні всі члени речення, необхідні для їх розуміння поза контекстом і ситуацією мовлення. Наприклад: <i>Я зустрів Оленку в магазині.</i></p>

5. За наявності другорядних членів речення бувають:

Поширені	Непоширені
<p>Речення, у яких, крім граматичного центру, є один або більше другорядних членів. Наприклад:</p> <p><i><u>Зелені гаї шумлять.</u></i></p>	<p>Речення, у яких є тільки підмет і присудок або один із головних членів, другорядних членів речення в ньому нема. Наприклад:</p> <p><i><u>Гаї шумлять.</u></i></p>

6. За складом предикативного граматичного центру:

Односкладні	Двоскладні
<p>Речення, у яких є один головний член речення (підмет або присудок) і другого не потрібно. Наприклад: <i>Літній <u>вечір</u>... <u>Гори</u> (які?) в млі,¹ в золоті (які?) <u>вершини</u> /² (О.Ол.);</i> (детальніше про односкладні речення див. <i>схему 1, таблицю 3</i>)</p>	<p>Речення, у яких два головні члени речення – підмет і присудок. Наприклад: <i>Тихо <u>падає</u> <u>лапаний сніг.</u></i></p>

* – скісними рисками з цифрами позначено поділ складного речення на предикативні частини.

7. За наявністю ускладнень:

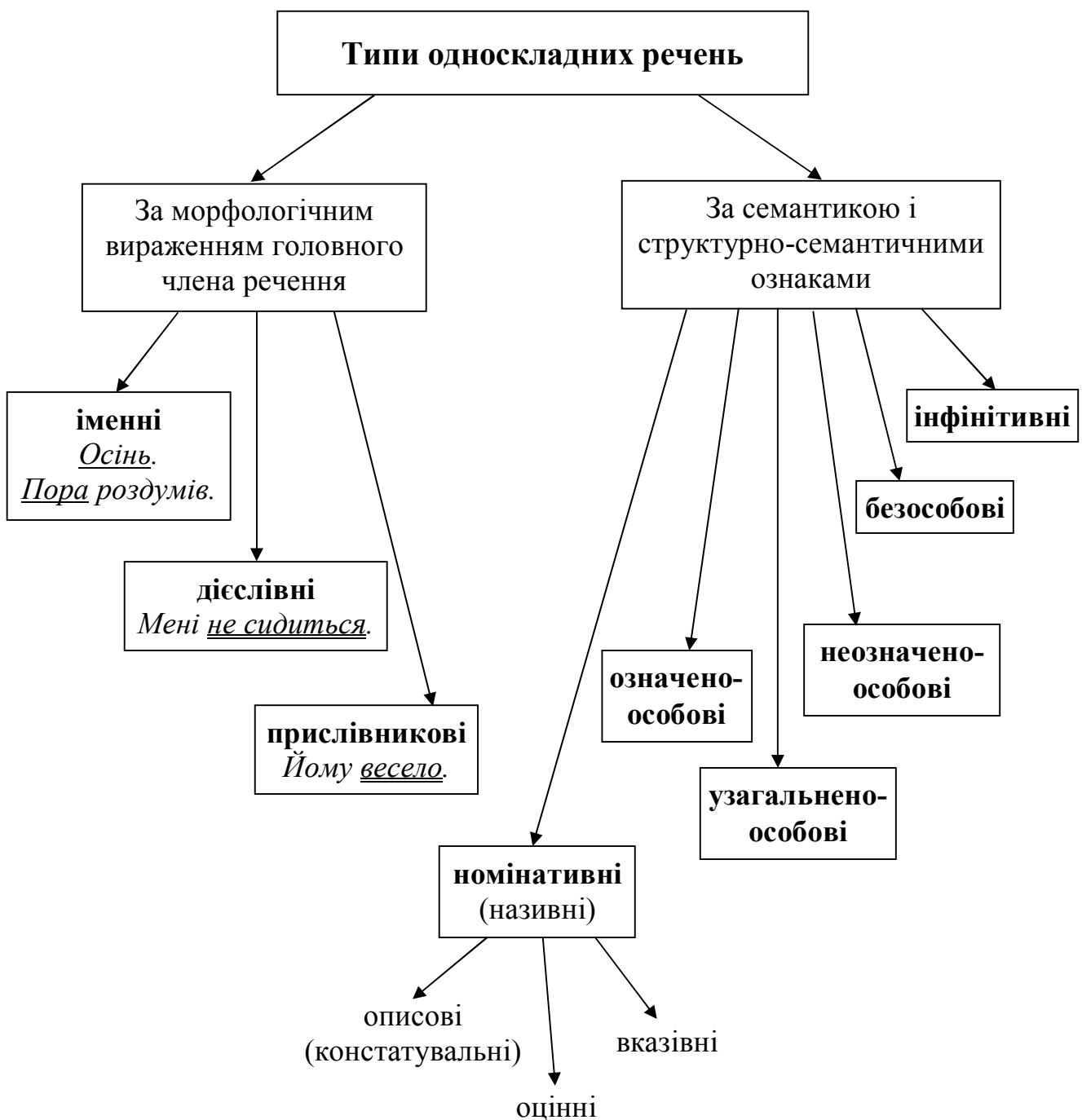
Ускладнені				Неускладнені
однорідними членами речення	відокремленими й уточнювальними членами речення	звертаннями	вставними і вставленими конструкціями	Названі засоби ускладнення відсутні
Члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію і об'єднуються однаковими синтаксичними відношеннями до одного і того самого члена речення. Наприклад: <i>Любить він і ці ночі безвечірні, і цю тишу.</i>	Другорядні члени речення (означення, прикладки, додатки, обставини), які виділяються інтонацією та розділовими знаками. Наприклад: <i>1. Над лугами, залитими квітневою повінню, холонув вечір, зануривши в мілкі прибережки хмари</i> (Гр.Тют.). <i>2. Там, далеко, на Вкраїні, сяє сонечко ясне</i> (П.Граб.).	Слово або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких звертається мовець. Наприклад: <i>Тамаро, принеси води.</i>	Слова, словосполучення або речення, які грамагічно не пов'язані з чл. речення, але надають йому певного відтінку в значенні, виражають ставлення мовця або інших до висловлюваного або пояснюють, уточнюють, доповнюють зміст речення. Наприклад: <i>1. В каліні, кажуть, материна любов і мудрість</i> (В.Скурат.). <i>2. Сяло сонце, гралося з росою у блискітки – хто кого переблищить – і зовсім не гріло</i> (Гр.Тют.).	

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Односкладним називається таке просте речення, у якому наявний тільки один головний член, який сам або разом із другорядними членами оформлює предикативність і модальність, а другий відсутній і не визначається із контексту. Головний член як організуючий центр односкладного речення своєю формою може збігатися з підметом або присудком двоскладного речення, але завжди сполучає в собі значення логічного суб'єкта і предиката.

Залежно від наявності або відсутності другорядних членів односкладні речення можуть бути поширеними і непоширеними.

Схема 1

Таблиця 3

Типи односкладних речень	Морфологічні способи вираження головного члена	Приклади
Означено-особові	1 ос. одн. тепер./майб. часу	<u>Лечу</u> над білим полем бездоріжж (Л.Кост.). <u>Не забуду</u> ніколи тієї весни.
	1 ос. мн. тепер./майб. часу і наказового способу	<u>Ідемо</u> мовчки. Скоро півпланети <u>закуємо</u> в панцир асфальтів... (О.Гонч.). <u>Заспіваймо</u> улюблену пісню.
	2 ос. одн. тепер./майб. часу і наказового способу	<u>Пишеш</u> красиво. <u>Загинеш</u> , серденько, <u>загинеш</u> ... (Т.Шевч.). <u>Принеси</u> води.
	2 ос. мн. тепер./майб. часу і наказового способу	<u>Говорите</u> правильно. <u>Підете</u> сьогодні на концерт? Діти, <u>читайте</u> уважно.
Неозначено-особові	3 ос. мн. тепер./майб. часу	Мову <u>називають</u> акумулятором культури. <u>І прославлять</u> кохання в піснях.
	форма множини минулого часу й умовного способу	<u>Задзвонили</u> до вечерні (Т.Шевч.). Батьків <u>запросили</u> до школи. <u>Понасівали б</u> скрізь квітів...
Узагальнено-особові	2 ос. одн. тепер./майб. часу і наказового способу (рідше – інші особові форми з узагальненим значенням)	<u>Стоїш високо</u> ¹ – <u>не будь гордим</u> , ² <u>стоїш низько</u> ³ – <u>не гнися</u> ⁴ (Нар.творч.). <u>Хвалися</u> не родичами-орлами, а своїми ділами (Нар. творч.). Добре діло <u>роби</u> сміло (Нар. творч.). <u>Учітєся</u> , <u>читайте</u> , і чужому <u>научайтєсь</u> , й свого <u>не цурайтєсь</u> (Т.Шевч.). <u>Що маємо</u> ¹ – <u>не дбаємо</u> , ² а <u>втративши</u> – <u>плачем</u> ³ (Нар. творч.). Від добра добра <u>не шукають</u> (Нар. творч.).

Типи односкладних речень	Морфологічні способи вираження головного члена	Приклади
Безособові	Безособові дієслова	<i>Уже <u>сутеніє</u>.</i>
	особові дієслова в безособовому значенні	<i><u>Рвало</u> за серце від дикості й сваволі... (П.Загреб.).</i>
	безособові форми на -но, -то	<i><u>Мучено</u>. <u>Мічено</u>. В душу <u>насмічено</u>. Долю <u>обкрадено</u>¹ й плівку <u>засвічено</u>² (Л.Кост.). <u>Підмито</u> колію.</i>
	станівник (слова категорії стану)	<i>І <u>шкóдá</u> сяйва і тепла (О.Ол.).</i>
	станівник із залежним від нього інфінітивом	<i><u>Треба</u> хазяїну на хутір <u>виїздити</u> (М.Вовч.).</i>
	слова <i>немає, нема, не було, не буде</i>	<i>Краю <u>немає</u> степу голубому (О.Ол.).</i>
	безособове дієслово у сполученні з інфінітивом	<i>Все <u>хотілося забути</u>.</i>
Інфінітивні	Незалежний інфінітив	<i>Словами серденька <u>не одурити</u> (Л.Укр.).</i> <i><u>Оглянути</u> все навколо!</i> <i><u>Хіба забути</u> їй ті дні?</i>
Номінативні (називні)	Іменник (або особовий займенник) у Н.відм.	<i><u>Широчінь</u>,¹ <u>воля</u>²... (О.Гонч.).</i> <i>Травнева <u>ніч</u>... <u>Яблуні</u> (П.Тич.).</i> <i><u>От вона, свобода!</u> (О.Гонч.).</i> <i>І <u>ось, нарешті, вершина</u> (О.Гонч.).</i> <i><u>Яка чудова осінь!</u></i> <i><u>Що ж за тишині маки!</u> (М.Вовч.).</i>
	кількісно-іменне словосполучення у Н.відм.	<i><u>Два роки</u>. А потім інститут.</i>

Примітка. До односкладних мовознавці відносять і так звані *генітивні речення* (від лат. *genitivus* – родовий відмінок). До них належать такі речення, у яких головний член виражений іменником або займенником у родовому відмінку і передає не тільки значення буттєвості предмета, а й вказує на його кількісну ознаку. Наприклад: 1. *А птахів! А квітів! Це ж райський куточок!* (А.Шиян). 2. *Ані краю,¹ ні просвіту²* (П.Граб.). 3. *Стіл довгий, довгий,¹ а ласощів усяких!²* (А.Тесл.).

Генітивні речення здебільшого використовуються у розмовному (діалогічному і монологічному) мовленні. Цей тип односкладних речень досліджений ще недостатньо.

НЕЧЛЕНОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ (слова-речення)

Нечленовані конструкції, або слова-речення, – особливий структурний тип простого речення, який характеризується синтаксичною нерозкладністю. Їх не можна кваліфікувати ні як двоскладні, ні як односкладні речення; вони не членуються на головні та другорядні члени.

Слова-речення виконують комунікативну функцію: передають реакції, почуття, емоції мовця, які стосуються певної ситуації. Це може бути суб'єктивна позитивна або негативна оцінка; волевиявлення, наказ або спонукування; заперечення або ствердження. У функції слів-речень найчастіше вживаються: а) вигуки (*Ах! Ой! Ох!* та ін.); б) частки (*Невже? Хіба?* та ін.); в) модальні слова (*безперечно, безумовно, звичайно* та ін.); г) нерозкладні словосполучення (*Так воно і є! Ще б ні! От тобі на!* та ін.).

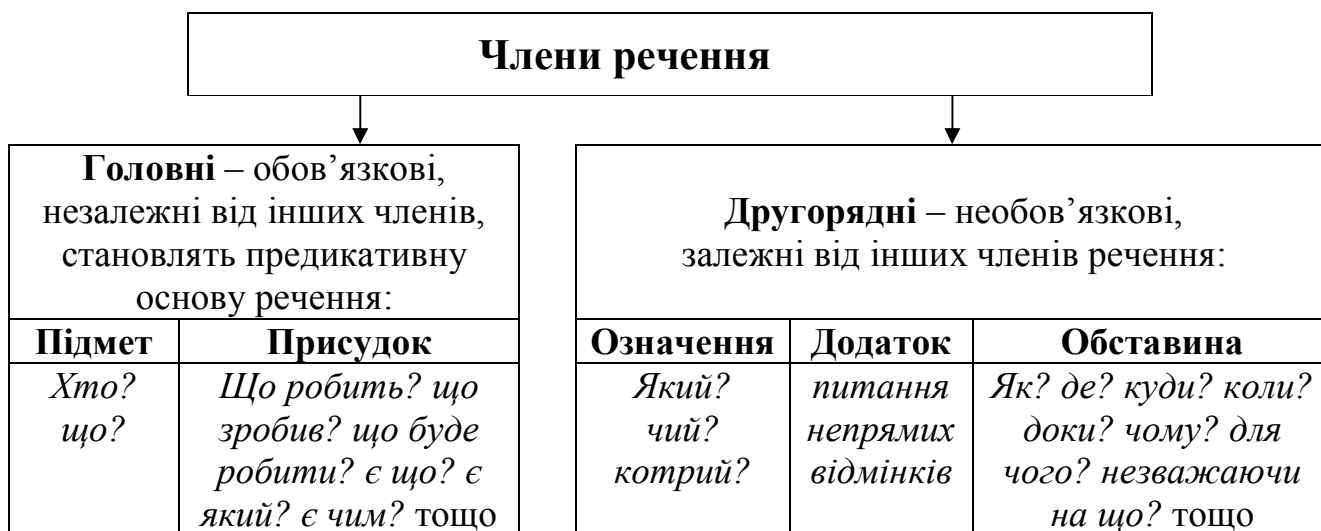
Схема 2

* – у сучасному мовознавстві наявні різні підходи до визначення типів нечленованих конструкцій. Нами використана класифікація, у якій слова-речення розглядаються з огляду на їх значення і функції в мовленні (Караман С.О. [3], Плющ М.Я. [4], Ющук І.П. [10] та ін.).

ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Схема 3

Типи головних членів речення

Таблиця 5

ПІДМЕТ	
Простий:	Складений:
<p>1. <i>Минуло тепле <u>літечко</u></i> (виражений іменником у називному відмінку).</p> <p>2. <i>Люблю <u>я</u> темну ніч і золоті зірки...</i> (М.Рил.) (виражений займенником у називному відмінку).</p> <p>3. <i><u>Старий</u> помовчав хвилинку</i> (виражений субстантивованим прикметником).</p> <p>4. <i><u>Поранений</u> попросив води</i> (виражений субстантивованим дієприкметником).</p> <p>5. <i><u>Сьома</u> всміхнулась крізь сльози і мовила щиро</i> (Л.Укр.) (виражений порядковим числівником).</p> <p>6. <i><u>Чотири</u> – це двічі по два</i> (виражений кількісним числівником).</p>	<p>1.1. <i><u>Богдан з Григорієм</u> переходять річку.</i></p> <p>1.2. <i><u>Вони з Іваном</u> вчилися в одному класі.</i></p> <p>1.3. <i><u>Ми з нею</u> довго говорили</i> (виражені цілісним словосполученням зі значенням спільності дії – іменник (займенник) у називному відмінку + прийменник з (із) + іменник (займенник) в орудному відмінку, – при якому присудок стоїть у множині).</p> <p>Порівняй: <i><u>Під'їхав</u> на мотоциклі і <u>майор</u> з ординарцем</i> (О.Гонч.).</p> <p>2.1. <i><u>Кожен з нас</u> має обов’язок перед родиною.</i></p> <p>2.2. <i><u>Шестеро з нас</u> за кордоном не бували ніколи</i> (виражені цілісним словосполученням зі значенням вибіркової – займенник (числівник) у називному відмінку + прийменник з (із) + іменник (займенник) у родовому відмінку).</p> <p>3.1. <i>У баби Орисі було <u>три сини</u>.</i></p> <p>3.2. <i>У хліві було <u>голів з двадцять овець, штук тридцять поросят</u>.</i></p> <p>3.3. <i>Пройшло в мовчанні <u>кілька хвилин</u>.</i></p>

<p>7. <i>Твоє журливе “ку-ку” спливало, як сльози на плакучій березі, і змивало мою втому</i> (М.Коц.) (виражений субстантивованим вигуком).</p> <p>8. <i>Жити – значить працювати</i> (виражений неозначеною формою дієслова).</p> <p>9. <i>Несите «мусиш» повело Сашка служити крукам клятим</i> (М.Рил.) (дієсловом у наказовому способі, вжитому у значенні іменника).</p>	<p>3.4. <i>Частина повсталих загинула, /¹ багато хто потрапив до госпіталю. /²</i></p> <p>3.5. <i>Близько сотні бійців підійшли до річки.</i></p> <p>3.6. <i>Над землею кружляла велика зграя журавлів</i> (виражені цілісним словосполученням зі значенням кількості, міри, сукупності предметів).</p>
	<p>4. <i>Посеред неба гнеться на південь Чумацький Шлях</i> (М.Ст.) (виражений лексично або фразеологічно зв’язаним словосполученням).</p>
	<p>5. <i>«І вражою злою кров’ю волю окропіте» – з дитинства знайомі слова</i> (О.Гонч.) (назва твору, цитата чи уривок).</p>

ПРИСУДОК

Простий:	Простий ускладнений:	Складений дієслівний:	Складний:
<p>1.1. <i>У саду співає соловейко.</i> 1.2. <i>Гроза пройшла десь поруч.</i></p> <p>1.3. <i>Завтра будемо садити вишні</i> (виражені дієсловами дійсного способу тепер., минул. або майбут. часу).</p> <p>2.1. <i>А ти шукай її.</i></p> <p>2.2. <i>Вони б уже відповіли вам, /¹ якщо б хотіли /²</i> (виражені дієсловами наказового або умовного способів).</p> <p>3. <i>Люди орати, /¹ а він спати /²</i> (виражені інфінітивом).</p> <p>4. <i>Заридала Катерина та бух йому в ноги</i> (Т.Шевч.) (виражений усіченим дієсловом, яке за своїм значенням наближається до вигуку).</p>	<p>1. <i>Почекати почекаю, /¹ аби тільки не затриматися /²</i> (повтор того самого дієслова).</p> <p>2. <i>Сонце гріло-пекло, грало в калюжах</i> (В.Вин.) (додавання дієслова-синоніма).</p> <p>3. <i>Петро таки не втерпів, купив хустку</i> (додавання частки <i>так, собі, ніби, наче, як, як не</i> тощо).</p> <p>4. <i>А ми взяли та й збудували в майбутнє калиновий міст</i> (С.Криж.) (додавання дієслів з послабленим або втраченим лексичним значенням, що наближаються</p>	<p>а) дієслова з модальним значенням (бажання, наміру, можливості, необхідності тощо) + інфінітив: 1. <i>Іван хоче виступити на зборах.</i> 2. <i>Я можу навчитися всьому.</i> 3. <i>Він брехати не любить;</i></p> <p>б) дієслова з фазовим значенням (початку, тривалості кінця дії) + інфінітив: 1. <i>Кухар перестав гриміти каструлями;</i></p> <p>в) предикативний прикметник або дієприкметник (<i>радий, готовий, схильний, здатен, повинен, зобов’язаний</i> тощо) + інфінітив: 1. <i>Я радий вам допомогти.</i></p>	<p><i>Я вже давно хотів кинути палити, /¹ але бракувало сили волі /² (З газ.).</i></p>

<p>5. Я <u>печу</u> <u>раків</u> і <u>мовчки</u> <u>стою</u> на <u>одному</u> <u>місці</u>... (М.Ст.) (виражений фразеологічним сполученням з головним компонентом – особовим дієсловом).</p>	<p>до часток, набуваючи значення раптової, несподіваної дії: <i>давай, взяти й (та, та й)</i>.</p>	<p>Складений іменний: а) абстрактна дієслівна зв'язка <i>бути</i> + іменна частина (іменник, прикметник та ін.): 1. <i>Сашко <u>був добрий</u></i>. 2. <i>Ніч <u>наче озеро</u> в берегах неба;</i> б) напівповнозначні дієслова <i>ставати, залишатися, зробитися, здаватися, називатися</i> тощо + іменна частина: 1. <i>Лице його <u>зоставалось спокійним</u></i> (Ю.Смол). 2. <i>Восени <u>Ігор стане студентом</u></i>.</p>	
---	--	--	--

Слід пам'ятати, що до складу присудка не входять 1) об'єктний інфінітив, який відповідає на питання додатка і співвідноситься з іншим діячем: дієслово-присудок і неозначена форма – різноsubj'єктні дієслова. Наприклад: Мама заборонила Толі сидіти біля вікна (В.Вин.); та 2) інфінітив мети при дієсловах-присудках зі значенням руху, переміщення в просторі та ін.: Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий проруб (Л.Кост.).

Другорядні члени речення

Таблиця 6

ДОДАТОК	
<p>Прямий – виражений іменником або субстантивованим словом, займенником, цілим словосполученням у формі:</p> <p>а) знахідного відмінка без прийменника: <i>Жінки <u>несли їм</u> <u>фрукти</u>, <u>козиний</u> <u>сир</u></i> (О.Гонч.);</p> <p>б) родового відмінка без прийменника при дієслові з часткою <i>не</i> (<i>не виконав завдання</i>) або тоді, коли дія переходить на частину предмета (<i>випив молока, купив хліба</i>).</p>	<p>Непрямий – виражений іменником чи субстантивованим словом, займенником в усіх непрямих відмінках, крім знахідного (родового) без прийменника: 1. <i>Понад <u>три тижні</u> <u>працював</u> <u>Сашко</u> <u>над скульптурою</u></i>. 2. <i>Відмикаю <u>світанок скрипичним ключем</u></i> (Л.Кост.).</p>

ОЗНАЧЕННЯ

Узгоджене:

а) власне означення:

пов'язане з означуваним, пояснювальним словом зв'язком узгодження (повним – у числі, роді, відмінку);

може бути виражене:

1) прикметником (якісним, відносним, присвійним): *1. Кирильченко жив у великому цегляному будинку. 2. Іванів*

портфель загубився.

2) дієприкметником: *Гафійка прутулила до печі замерзлі руки* (М.Коц.);

3) займенником, співвідносним з прикметником (присвійним, вказівним, означальним): *Пройшов наш день* (М.Коц.);

4) числівником: *Ще треті півні не співали* (Т.Шевч.).

б) прикладка:

пов'язана з означуваним словом зв'язком неповного узгодження (так званою кореляцією); **виражена** іменником або субстантивованим словом (у тому ж числі й відмінку, що й головне слово):

1. Місто Вінниця з кожним роком стає

кращим і привабливішим (З газ.).

2. Світ-казку будує мрія моя (Д.Павл.).

Неузгоджене:

пов'язане з пояснювальним словом зв'язком безприйменникового чи прийменникового слабкого керування або прилягання;

може бути виражене:

1) іменником у непрямих відмінках (з прийменником і без нього): *І сонний гриб в смарагдовій куфайці дощу*

напився і за день підріс (Л.Кост.);

2) особовим займенником 3-ої особи у формі родового відмінка: *Його вуса чорніли* (І.Неч.-Лев.);

3) прислівником і дієприслівником (зрідка): *1. На батька чекав лист здалека. 2. Стрільба лежачи нам здавалася нелегкою;*

4) кількісним числівником (зрідка): *На уроці математики ми писали цифру дев'ять;*

5) інфінітивом: *Прийшов наказ розходитися* (П.Мирн.);

6) сполученням керованого іменника з узгодженим прикметником або числівником: *1. Сон літньої ночі мені наснився* (Л.Укр).

2. На дорогу вийшов хлопчик років десяти-одинадцяти (Ю.Збан.).

ОБСТАВИНА

- **місця** (відповідає на питання *де? куди? звідки?* та означає місце, у якому відбувається дія, або напрямок руху, шлях руху):

Десь за селом, на гонах далеких гасло сонце (А.Гол.);

- **часу** (відповідає на питання *коли? як довго? з якого часу? доки?* та означає час, у який відбувається дія, або вихідний чи кінцевий момент виконання дії):

1. Ураган лютував з години. 2. Сьогодні сніг іти вже поривавсь (Л.Кост.);

- **способу дії** (відповідає на питання *як? яким способом? у якому стані?* та означає якість дії, стану, ознаки та спосіб їх вияву): *Батько ставився із зневагою до Холода* (О.Довж.);

- **міри та ступеня** (відповідає на питання *наскільки? якою мірою?*; характеризує дію чи ознаку за ступенем і мірою їх вияву): *Іван був дуже добрий*;

- **причини** (відповідає на питання *чому? від чого? через що? з якої причини?* та означає причину настання дії чи ознаки): *Од хвилювання Тетяна не могла спокійно говорити*;

- **умови** (за якої умови?): *Не знайшовши броду, не лізть у воду* (Нар.творч.);

- **допусту** (відповідає на питання *наперекір чому? всупереч чому? незважаючи на що?* та означає обставину, всупереч якій відбувається дія): *Незважаючи на травень, душно було, як улітку* (М.Коц.);

- **мети** (відповідає на питання *для чого? з якою метою? навіщо?*; вказує на мету виконання дії): *Курей тим часом із десятків прийшло напитися води* (Л.Гліб.);

може бути виражена прислівником, дієприслівником, іменником (зрідка займенником) у непрямих відмінках із прийменниками чи без них, а також неозначеною формою дієслова, нерозкладним словосполученням прислівникового характеру.

Складні випадки визначення другорядних членів речення

Основними прийомами розрізнення другорядних членів речення у традиційній граматиці є постановка логічного питання, визначення змістових зв'язків із іншими членами речення, морфологічного вираження слова, врахування способів вираження синтаксичних відношень (інтонації, порядку слів у реченні) тощо.

У ряді випадків синтаксична роль слова визначається контекстом. Наприклад, у реченні *Марійка зліпила з пластиліну їжачка* виділений іменник у формі родового відмінка з прийменником є додатком: *зліпила (з чого?) з пластиліну* – об'єктні відношення. У реченні *Їжачок з пластиліну сподобався всім учням* та ж форма виступає неузгодженим означенням: *їжачок (який?) з пластиліну* – атрибутивні відношення, а в реченні *Тетяна Іванівна дістала картину з шафи* – обставиною місця: *дістала (звідки?) з шафи* – обставинні відношення.

У тих випадках, коли якесь слово (або нерозкладне словосполучення) трактується неоднозначно, допускається його віднесення одразу до двох членів речення. Такі перехідні типи другорядних членів речення, що

поєднують у собі ознаки різних членів, називаються **синкретичними**. Серед них розрізняють: 1) обставинний додаток: *Сергійко стояв (де? біля чого?) біля вікна*; 2) обставинне означення: *Дівчина (яка? де?) біля останнього вікна посміхнулася*; 3) означальний додаток: *Кошик (який? з чим?) з маленькими пролісками стояв на столі*.

ПОРЯДОК СЛІВ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Порядком слів називається властиве певній мові взаєморозташування слів у реченні, зумовлене змістом і граматичною будовою самого речення.

Незважаючи на те, що в українській мові відносно вільний порядок слів, кожний член речення має узвичаєне, властиве йому в більшості випадків місце, яке зумовлюється структурою речення, способом граматичного вираження цього члена, місцем інших слів, з якими він безпосередньо зв'язаний. На цій підставі розрізняють *прямий (звичайний) порядок* і *зворотний (або інверсійний) порядок слів у реченні*.

Таблиця 7

Прямий порядок слів	Зворотний (або інверсійний) порядок слів
<ol style="list-style-type: none"> 1. Підмет знаходиться перед присудком. 2. Додаток знаходиться після того слова, яке ним керує. 3. Узгоджене означення знаходиться перед означуваним словом, а неузгоджене означення – після означуваного слова. 4. Обставини можуть займати різні позиції залежно від різновиду. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Присудок знаходиться перед підметом. 2. Узгоджене означення знаходиться після означуваного слова. 3. Додаток знаходиться перед словом, яке ним керує.
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>І знову дощ <u>натягне</u> свої <u>осінні струни</u></i> (Л.Кост.). 2. <i>Воском <u>палають</u> <u>груші-лимонки</u> на гіллі</i> (Є.Гуц.). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Швидко <u>промайнуло</u> літечко.</i> 2. <i>Що місяцю <u>зіроньки</u> <u>кажуть</u> <u>ясненькі?</u></i> (П.Тич.).

Оскільки зміна порядку слів у реченні викликає зміни в смисловому й емоційному значенні як окремих слів, так і речення в цілому, зворотний порядок слів широко використовується у творах художньої літератури як стилістичний засіб виразності. Прямий порядок слів характерний для наукового і офіційно-ділового мовлення.

ПРОСТЕ НЕУСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ

Тире між підметом і присудком

В іменному складеному присудку дієслівна зв'язка є (теперішній час від дієслова **бути**) дуже часто випускається, її відсутність у вимові позначається паузою, а на письмі – тире.

Таблиця 8

Тире ставиться:	Тире не ставиться:
<p>1) підмет та іменна частина складеного присудка виражені іменником або кількісним числівником у формі називного відмінка: 1. <u>Поезія</u> – рідна <u>сестра</u> моя (Л.Кост.). 2. <u>П'ять</u> на <u>п'ять</u> – <u>двадцять</u> <u>п'ять</u>. 3. <u>Пісня</u> і <u>праця</u> – великі <u>дві сили</u>... (І.Фр.);</p> <p>2) обидва головні члени речення виражені неозначеною формою дієслова або один із них – іменник у називному відмінку: 1. <u>Жити</u> – <u>Батьківщині</u> <u>служити</u>. 2. <u>Музиці</u> <u>грать</u> – <u>не</u> <u>горобців</u> <u>полохать</u> на <u>городі</u> (Л.Гліб.). 3. <u>А</u> <u>поміч</u> <u>подати</u> – даремна <u>турбота</u>... (М.Коц.);</p> <p>3) перед іменною частиною присудка, вираженою іменником чи неозначеною формою дієслова, вживаються вказівні частки це, то, ось, значить: 1. <u>Поезія</u> – <u>це</u> <u>праця</u> зрима... (М.Рил.). 2. <u>Україна</u> – <u>то</u> <u>народ</u>... (В.Мова).</p>	<p>1) підмет або іменна частина складеного присудка виражені займенником, прикметником або порядковим числівником: 1. <u>Хто</u> <u>він</u>? 2. <u>Цей</u> <u>малюнок</u> <u>твій</u>? 3. <u>Ти</u> <u>щира</u> <u>жінка</u> (Л.Укр.). 4. <u>Ваші</u> <u>розрахунки</u> <u>помилкові</u>;</p> <p>2) іменна частина складеного присудка має порівняльне значення, до його складу входять сполучники як, ніби, мов, неначе тощо: 1. <u>Дівочі</u> <u>сльози</u> <u>мов</u> <u>весняний</u> <u>дощ</u>. 2. <u>Хоч</u> <u>дівка</u> <u>як</u> <u>сова</u>,¹ <u>аби</u> з <u>іншого</u> <u>села</u>,² (Нар. творч.);</p> <p>3) перед іменною частиною складеного присудка, вираженою іменником, стоїть заперечна частка не: 1. <u>Кров</u> <u>не</u> <u>вода</u>,¹ <u>а</u> <u>серце</u> <u>не</u> <u>камінь</u>,² (Нар. творч.);</p> <p>4) якщо між підметом та іменною частиною складеного присудка є вставне слово, прислівник або частка: <u>Ялина</u> <u>також</u> <u>дерево</u> <u>хвойне</u>.</p>

Примітка. Для інтонаційного та стилістичного виділення присудка перед ним у всіх названих випадках може ставитися тире: 1. Ніч – мов криниця без дна (М.Рил.). 2. Це – матері мова (В.Сос.). 3. Дядько – не батько,¹ а тітка – не мати,² (Нар. творч.).

Тире в неповних реченнях на місці пропущеного члена

Неповними називаються речення, у яких пропущено один або кілька членів речення, які можна легко відновити за змістом речення в цілому, з попередніх речень або подальших речень, з конкретної ситуації мовлення.

На цій підставі розрізняють *контекстуальні, ситуативні, еліптичні неповні речення* (детальніше про різновиди неповних речень див. *табл. 2, с. 8*).

Неповні речення в сучасній українській мові широко вживаються у розмовно-побутовому мовленні, а також у творах художньої літератури.

У таких реченнях на місці пропущеного члена здебільшого вживається тире.

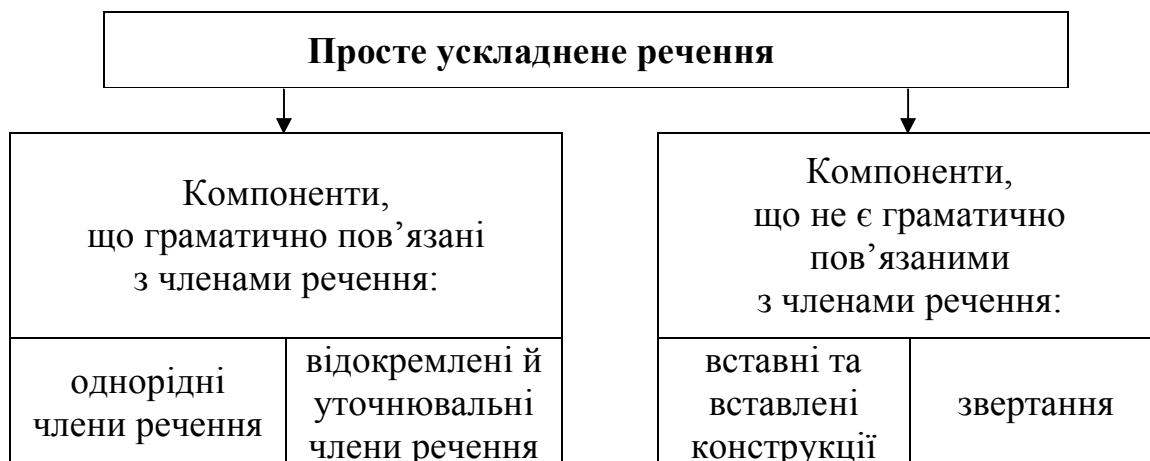
Таблиця 9

Тире ставиться:	Тире не ставиться:
<p>1) у неповному простому реченні на місці пропущеного присудка: <i>Із хмарини – теплий дощик</i> (Д.Павл.). – <i>Із хмарини [капає, іде тощо] теплий дощик;</i></p> <p>2) у неповному реченні на місці пропущеного будь-якого іншого члена речення (не присудка) тире може ставитися і не ставитись (за бажанням автора): <i>В одній руці у нього був бублик, у другій – бриль з вишнями.</i> – <i>В одній руці у нього був бублик, у другій бриль з вишнями</i> (Б.Грінч.);</p> <p>3) у неповному реченні, що є частиною складного, коли пропущений член речення легко відновлюється із попередньої частини і на місці пропуску робиться пауза: <i>Від малих дітей <u>болить</u> голова¹, а від великих – <u>серце</u>²</i> (Нар. творч.). – <i>Від малих дітей <u>болить</u> голова¹, а від великих [<u>болить</u>] <u>серце</u>.²</i></p>	<p>1) якщо підметом у реченні виступає займенник, а пауза, що інтонаційно виділяє такий підмет від слів присудкової групи, коротка: – <i>Діду, серце, голубчику, Заграй яку-небудь. Я шага дам.</i> – <i>Я черешень</i> (Т.Шевч.).</p> <p>2) якщо на місці пропущеного члена речення паузи немає: <i>1. Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею</i> (І.Неч.-Лев.). <i>2. Навколо тільки дрімучий тютюн, мак та кукурудзяні тополі, соняшники</i> (О.Довж.). <i>3. Перед очима книжка</i> (С.Вас.).</p>

ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ

Ускладнені речення – особливий структурний різновид простого речення. До них належать речення з однорідними членами, відокремленими й уточнювальними членами речення, вставними і вставленими конструкціями, звертаннями.

Схема 4

За семантичними й граматичними ознаками ускладнені речення перебувають між простими і складними реченнями. З простими їх споріднює функціонування ускладнюючої частини в ролі головних і другорядних членів речення. Із складними реченнями об'єднують синтаксичні відношення, синонімія ускладнених конструкцій з певними групами складних речень.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ КОМПОНЕНТАХ, ГРАМАТИЧНО ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

1. Однорідні члени речення

Однорідними називаються такі члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію та перебувають в однаковому синтаксичному відношенні до спільного для них члена речення: *Сниться мені **поле, вечори барвисті, береги пахучі рідного Дінця*** (В.Сос.).

Однорідні члени речення вимовляються з інтонацією перелічування: *Мені сподобався і **могутній ліс, і село, і широка піщана вулиця*** (Ю.Збан.), рідше – протиставлення, зіставлення: *Не стільки шкодить **видима брехня, як напівправа*** (А.Космат.).

Однорідними можуть бути як головні, так і другорядні члени речення.

В одному реченні може бути кілька рядів однорідних членів, наприклад: *Разом з квіткою, травинкою малою в моїй душі щось сходить і росте* (О.Ол.).

1.1. Розділові знаки між однорідними членами речення

Таблиця 10

Кома між однорідними членами речення	
ставиться:	не ставиться:
<p>1. Між однорідними членами речення не з'єднаними сполучниками: <i>Велика мудрість прихована в приказках, прислів'ях, афоризмах.</i></p> <p>2. Перед протиставними сполучниками (а, але, проте, зате, та (= але): 1) <i>Ніч була темна, але тиха</i> (І.Неч.-Лев.); 2) <i>Тече вода в синє море, та не витікає</i> (Т.Шевч.).</p> <p>3. Між однорідними членами речення, з'єднаними повторювальними єднальними (і, та, й) чи розділовими (то, чи, або) сполучниками: 1) <i>Велика мудрість прихована в приказках, і прислів'ях, і афоризмах;</i> 2) <i>А в пшениці то мак, то волошки закрасили б роботоньку трошки</i> (Л.Укр.).</p> <p>4. Між кожною парою однорідних членів речення, якщо вони з'єднані сполучниками попарно: <i>Велика мудрість прихована в приказках і прислів'ях, афоризмах і метафорах.</i></p> <p>5. При однорідних членах речення, з'єднаних парними сполучниками <i>як... так, не так... як; як не... то; не тільки... а (але) й; не лише... а (але) й; хоч... але (та, зате, проте); не стільки... скільки</i>, перед другою частиною: <i>Велика мудрість прихована як у народних приказках, так і прислів'ях, афоризмах.</i></p>	<p>1. Перед одиничними єднальними і розділовими сполучниками: 1) <i>Велика мудрість прихована в приказках і прислів'ях;</i> 2) <i>Прийду вдень або ввечері.</i></p> <p>2. Перед першим повторювальним сполучником, якщо з нього починається перелік: <i>Велика мудрість прихована і в приказках, і в прислів'ях, і в афоризмах.</i></p> <p>3. Якщо однорідні члени речення виражені стійким словосполученням: <i>Любов не має ні кінця ні краю</i> (П.Переб.); <i>Міркували і сяк і так</i> (Гр.Тют.).</p>

Примітка. Між однорідними членами речення ставиться тире: 1) якщо наступний однорідний член (присудок) виражає причину, наслідок, швидку зміну подій або уточнення попередньої дії: *Мати ще не спала – очікувала його* (М.Ст.); *Земля на прощання усміхнулась – і потемніла* (П.Мирн.); 2) коли однорідні члени речення перебувають у зв'язку різкого протиставлення (між ними можна вставити сполучники *а* або *але*): *Не плаває – літає Семен Дніпром* (М.Вовч.). *І діло, як на гріх, не діло – тільки сміх* (Л.Гліб.).

1.2. Однорідні та неоднорідні означення

Кілька узгоджених означень можуть бути як однорідними, так і неоднорідними. Між однорідними означеннями ставиться кома, між неоднорідними – не ставиться.

Таблиця 11

Однорідні означення	Неоднорідні означення
1. Характеризують предмет з одного боку (за кольором, розміром, матеріалом тощо): <i>Пливла весна...,¹ на степи-килими сипала стрічки сині, блакитні, жовті, зелені²</i> (С.Вас.).	1. Характеризують предмет з різних боків, не можуть бути з'єднані сполучником і: <i>Вона була у чорній хутряній шубці, у білій в'язаній шапочці</i> (А.Гол.).
2. Виступають художніми означеннями (епітетами): <i>Літо збігло...,¹ і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золотозубий вересень²</i> (М.Ст.).	2. Одне з означень утворює з означуваним словом словосполучення, а друге характеризує його як єдину складну назву: <i>Купили зручний письмовий стіл.</i>
3. Стоять після означуваного слова: <i>За столом сиділи рядками дівчата та парубки, чорняві, гарні, дорослі та здорові</i> (І.Неч.-Лев.).	3. Одне з означень виражене займенником, а друге – прикметником або дієприкметником: <i>Хто живе в тій малій хатинці?</i>
4. Друге і наступні означення конкретизують, уточнюють, пояснюють попереднє: <i>Василько мав сьогодні святковий, урочистий вигляд</i> (Ю.Збан.).	4. Перше означення, виражене дієприкметниковим (або прикметниковим) зворотом, а друге – прикметником (або дієприкметником): <i>Написаний учора докладний звіт лежав на столі.</i>
5. Поруч стоять прикметник (або дієприкметник), а потім дієприкметниковий (або прикметниковий) зворот: <i>Рівний, залитий сонцем степ одразу приишик</i> (О.Гонч.).	

1.3. Розділові знаки в реченнях з узагальнювальними словами при однорідних членах речення

Узагальнювальне слово – граматична форма, що вживається як назва найближчого родового або більш широкого поняття, яке об'єднує видові й конкретні поняття в межах однорідного ряду. Вони є тими ж членами речення, що й однорідні члени, і можуть стояти перед однорідними членами або після них. Виражаються узагальнювальні слова означальними або заперечними займенниками (*всякий, кожний, усе, ніхто, ніщо*), прислівниками місця і часу (*всюди, скрізь, навкруги, завжди, ніде*), іменниками, прикметниками. Вживання розділових знаків (двокрапки і тире) у реченнях з ними залежить від позиції узагальнювального слова стосовно однорідних членів речення.

Правила	Приклад
1. Двокрапка ставиться: а) після узагальнювального слова перед однорідними членами, якими закінчується речення; б) після слів <i>як-от, а саме, наприклад</i> , що стоять після узагальнювального слова	а) <i>Усе було вкрите снігом: і дерева, і дорога, і будинки;</i> б) <i>Можна було викосити в траві всяке птаство, а саме: деркачів, перепілок, куликів (О.Довж.).</i>
2. Тире ставиться перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів	<i>І дорога, і будинки, і дерева – все було вкрите снігом.</i>
3. Двокрапка і тире ставляться: якщо перед однорідними членами речення стоїть узагальнювальне слово, а після них речення продовжується, то перед однорідними членами ставиться двокрапка, а після них – тире.	<i>Усе: і дерева, і дорога, і будинки – було вкрите снігом.</i>

Примітка. Іноді замість двокрапки після узагальнювального слова може ставитися тире. У таких випадках однорідні члени мають характер побіжного зауваження: *Сьогодні усе для тебе – озера, гаї, степи. І жити спішити треба, кохати спішити треба – гляди ж не прости (В.Сим.).*

2. Відокремлені члени речення, розділові знаки в реченнях з ними

Відокремлення – це смислове та інтонаційне виділення другорядних членів речення з метою посилення їх змісту та значення, надання їм певної самостійності, а також для пояснення чи уточнення якоїсь частини висловлення. Відокремлення бувають *обов'язкові*, зумовлені структурними та іншими особливостями речення, і *факультативні*, залежні від волі автора. Факультативні відокремлення широко представлені в художніх текстах.

Загальні умови відокремлення другорядних членів речення такі: 1) видільна інтонація; 2) порядок слів; 3) ступінь поширення; 4) дистантне розташування по відношенню до пояснювального слова; 5) смислове навантаження (виділення); 6) характер означуваного слова.

2.1. Відокремлені означення

Відокремленими можуть бути узгоджені (виражені прикметниками, дієприкметниками, прикметниковими та дієприкметниковими зворотами) і неузгоджені (іменниками з прийменниками) означення. На письмі вони, як правило, виділяються комами. Але якщо автор хоче надати їм особливого значення, ставиться тире: *Згори мені було видно все село – велике, незграбно розкидане між яругами та спадистими косогорами (Гр.Тют); Мала я зустрічі – гарячі й ласкаві, гіркі й принизливі – після розлуки з тобою (З газ.).*

Відокремлюються:	Не відокремлюються:
<p>1. Узгоджені означення, виражені прикметниковим чи дієприкметниковим зворотом, якщо стоять після означуваного слова: 1. <u>Плід</u> червоний, соку повен, рвуть маленькі руки (В.Сос.). 2. <u>Гори</u>, охоплені багрянцем, стояли до самого небокраю (О.Гонч.).</p> <p>2. Узгоджені означення у будь-якій позиції, якщо вони:</p> <p>а) відносяться до особового займенника: 1. Гордий і волелюбний, він нагадував сокола (А.Шиян). 2. Ніколи не байдужий, я оплакував згублену волю мого народу (О.Довж.);</p> <p>б) мають додаткове обставинне значення (причини, умови тощо): Стривожені світлом, звірятка заворушилися, збилися в одну купку (О.Донч.);</p> <p>в) відірвані від означуваного слова іншими членами речення: 1. Налита сонцем і вітрами, хлюпоче веслами весна (М.Ст.). 2. Олеся йде сама дорогою, легка, витончена, пружка (О.Довж.).</p>	<p>1. Означення, які стосуються не лише підмета, а й присудка: Я прийшов утомлений, розбитий, мовчазний... (М.Рил.). <u>Увага!</u> Відрізняємо від означень виражений дієприкметником або прикметником присудок, який ніколи не відокремлюється: А навкруги вся ніч переповнена розміреним шумом хлібів (О.Гонч.).</p> <p>2. Означення, виражені прикметниковим чи дієприкметниковим зворотом, що стоять перед означуваним словом і не мають обставинного значення: Омиті росами квітки розтулюють повіки (В.Сос.).</p>
<p>3. Непоширені означення, якщо вони стоять після означуваного слова, перед яким є вже означення: Білий сніг, блискучий та легкий, падав на долоню. (<u>Увага!</u> Якщо такого означення перед означуваним словом немає, то таке відокремлення необов'язкове).</p>	
<p>4. Поширені й непоширені означення, які відносяться до відсутнього в означено-особовому реченні займенника-підмета: Оточений приятелями, стояв веселий, як завжди, з кухлем пінявого пива в руці (О.Гонч.).</p>	
<p>5. Неузгоджені означення, якщо вони:</p> <p>а) вживаються після відокремлених узгоджених означень: Невід'ємною частиною обличчя Києва стали квартали новобудов, світлі, з широкими проспектами та бульварами (З газ.);</p> <p>б) стосуються займенника або власної назви: У сатиновій сорочці, у полотняних штанах, він прийшов сюди першим з дружиною і дітьми (А. Шиян);</p> <p>в) за бажанням автора з метою підкреслення їхньої важливості у реченні: Кремезні козаки, в одних кольорових сорочках, чистили коней (М.Коц.).</p>	

2.2. Відокремлені прикладки

Прикладки як різновид означення можуть відокремлюватись і не відокремлюватись.

Таблиця 14

Відокремлюються:	Не відокремлюються:
1. Поширена прикладка, що стоїть після пояснюваного слова: <i>Ірина, художник-декоратор, майстерно володіє різними техніками і прийомами.</i>	1. Прикладка, яка стоїть перед пояснюваним іменником і має тільки означальне значення: <i>Студентка педагогічного інституту Надія добре уявляла своє майбутнє.</i> 2. Прикладка, яка означає «у ролі кого, чого виступає предмет»: <i>Мелашка була потрібна в господі як робітниця</i> (І.Неч.-Лев.).
2. Поширена прикладка, що стоїть перед пояснюваним іменником і має додаткове обставинне значення: <i>Чудовий піаніст, Лисенко надзвичайно тонко й художньо передавав твори Шумана...</i> (В.Дяч.).	
3. Поширена й непоширена прикладки, які стосуються особового займенника, незалежно від позиції щодо означуваного слова: <i>Та ось на мене, чужика мало, війнуло небо хвилею вологи</i> (П.Переб.).	
4. Поширена і непоширена прикладки, які стосуються власної назви і стоять після неї: <i>Дядько Максим, залізничник, теж після війни жив у Черкасах</i> (З газ.).	
5. Прикладка, виражена власною назвою з уточнювальним значенням при загальній назві: <i>Сільський чабан, дід Свирид, показав та розказав мені, як із тієї солом'яної стрічки бриля шити</i> (Ю.Збан.).	
6. Прикладка, яка приєднується за допомогою слова як і має обставинний відтінок: <i>Борис Савович, як недавній моряк, цілком серйозно підтримав Марисю</i> (О.Гонч.).	
7. Прикладка, що приєднується за допомогою слів тобто, або, чи, як-от, так званий, на ім'я, на прізвище, родом, наприклад: 1) <i>Атоли, тобто кільцевидні коралові острови, траплялися на їхньому шляху все частіше;</i> 2) <i>Був у Січі старий козак, на прізвище Чалий</i> (Нар. творч.).	

Примітка. Поширена прикладка виділяється тире, якщо вона: 1) має уточнювальне значення і перед нею можна поставити *a саме*: *Винуватці тої катастрофи – два хлопчики літ семи-восьми та п'ятиліток-дівчинка – наче не чули сердитого материного поклику* (М.Коц.); 2) стоїть у кінці речення і стосується іменника (тире вживається для того, щоб прикладка не сприймалась як однорідний член речення): *Ти живеш у Києві – прекрасному й чарівному місті* (Ю.Смол.).

Якщо за умовами контексту після відокремленої прикладки має стояти кома, то друге тире не ставиться: *І здавалось йому, що понав він в інший світ – у чудний і невідомий храм, і в тихім, радіснім спокої спочивала душа його* (М.Івч.).

2.3. Відокремлені обставини

Відокремленими можуть бути обставини, виражені дієприслівником, прислівником, дієприслівниковим зворотом, іменниками з прийменниками.

Таблиця 15

Відокремлюються:	Не відокремлюються:
<p>1. Обставини, виражені дієприслівниковими зворотами, незалежно від їх позиції у реченні: <i>Грає море, хвилю підіймаючи круту</i> (А.Мал.).</p> <p>2. Обставини, виражені одиничними дієприслівниками, якщо означають додаткову дію, причину, час, умову: <i>З-за дерев, співаючи, з'явилася струнка жіноча постать</i> (М.Ст.); <i>Дітвора, награвшись, захотіла спати</i> (П.Мирн.).</p> <p>3. Обставини, виражені одиничними дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами, що приєднуються до речення порівняльними сполучниками: <i>Свіжим вітром день сміється, ніби кличучи до себе</i> (М.Губ.).</p>	<p>1. Дієприслівникові звороти фразеологічного типу: 1) <i>Миколка цілий день працював не покладаючи рук;</i> 2) <i>Вони бігли не чуючи під собою ніг.</i></p> <p>2. Обставина, виражена одиничним дієприслівником, яка означає спосіб дії та стоїть після присудка: 1) <i>Він йшов не поспішаючи;</i> 2) <i>Співають ідучи дівчата</i> (Т.Шевч.); 3) <i>Художник працював сидячи.</i> Такі дієприслівники за своїм значенням наближаються до прислівників.</p>
<p>4. Обставини, виражені сполученням іменника з прийменниками: незважаючи на (відокремлюється завжди), всупереч, наперекір, на відміну від, залежно від, завдяки, внаслідок, у зв'язку з, згідно з, відповідно до, за браком та ін. (за бажанням автора; якщо значно поширені або відсутній тісний зв'язок із основною частиною речення): 1) <i>Незважаючи на погану погоду, на концерт прийшли всі;</i> 2) <i>Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці</i> (О.Гонч.). <i>Але: Все сталося всупереч передбаченню.</i></p>	<p>3. Обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, на початку якого стоїть підсилювальна частка і (й): <i>Вас одразу можна впізнати й не будучи ворожкою</i> (С.Вас.).</p> <p>4. Обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, якщо тісно пов'язана за змістом із присудком: <i>Солдати стояли не зводячи з командира очей.</i></p> <p>5. Обставини, виражені дієприслівниковими зворотами, на основі яких утворилися вирази починаючи з (такого-то часу), виходячи з (=на підставі), зважаючи на (=в залежності від) та ін.: <i>Починаючи з 16 сторіччя Середнє і Нижнє Подніпров'я стали називати Україною. Але: У статті все треба змінити, починаючи з мети.</i></p>
<p>5. Поширені й непоширені обставини (місця, часу тощо), виражені прислівниками чи іменниками, які уточнюють попередню обставину: <i>На самій горі, понад шляхом, маячив білий прапор.</i></p>	

2.4. Відокремлені додатки

Таблиця 16

Відокремлюються:	Приклади
1. Якщо вони вживаються із словами <i>крім, окрім, опріч, замість, включаючи, навіть, особливо, на відміну від, за винятком, особливо, зокрема</i> і мають значення включення, виключення або заміщення	1. <i>На світі все знайдеш, крім рідної неньки</i> (Нар. творч.). 2. <i>На ліво-бережжі, замість верб і чагарників, видно погорблені смуги темені</i> (М.Ст.).
2. Коли вони виступають у ролі уточнювального члена речення; при них можуть стояти слова <i>тобто, цебто, а саме</i>	<i>Я бажаю поетові дальшого росту, тобто поширення і поглиблення тематики, нових досягнень у формі</i> (М.Рил.).
3. Додатки з приєднувальним значенням, при яких вживаються в тому числі, <i>наприклад, при чому</i>	<i>Студенти I курсу склали успішно екзамени з усіх предметів, у тому числі з історії.</i>

Примітка. Якщо прийменник *замість* можна замінити прийменником *взамін (за)*, іменник або займенник із ним не відокремлюється. Порівняйте: *Мар'я тільки блиснула очима і, **замість зерняти, розкусила лушпанину*** (П.Мирн.) – *Ти вже командуєш **замість** (=взамін, за) тата?* (М.Ст.).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ КОМПОНЕНТАХ, ГРАМАТИЧНО НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

Просте речення може ускладнюватися словами або групами слів, граматично не пов'язаними з членами речення. До них належать звертання, вставні і вставлені конструкції, які використовуються в мовленні для уточнення змісту повідомлення та вираження різноманітних комунікативних і модальних відношень. Компоненти, граматично не пов'язані з членами речення, на письмі виділяються розділовими знаками (кома, тире, дужки), а в усному мовленні – відповідною інтонацією.

1. Звертання, розділові знаки в реченнях з ними

1.1. Звертання і вокативні речення

Звертання – це слово або сполучення слів, яке називає особу чи предмет, до яких звернене мовлення. Найчастіше виражається іменником у кличному відмінку (*сестро, земляче, мово, Україно, Софіє*) або іменником чи іншою частиною мови у формі називного відмінка в значенні кличного.

Звертання буває непоширене (без залежних слів): *Мій сон щасливий, тату* (П.Переб.) і поширене (із залежними словами): *Широкий Дніпре мій, з тобою ми в розлуці* (А.Мал.).

Близькими до звертань є так звані **вокативні речення** (від лат. *vokativus* – кличний відмінок). Це такі речення, які складаються тільки з одного звертання і, називаючи адресата мовлення, водночас передають різноманітні відтінки думки або певні почуття, волевиявлення – оклик, захоплення, відчай, докір, радість, прохання, заборону, пересторогу, переляк тощо. За змістом і функціями їх можна поділити на такі основні групи: 1) речення, що виражають кликання когось на вимогу відгукнутись: – **Килино! Гей, Килино! Ну та й спить же!** (Л.Укр.); 2) речення, у яких звертання вимовляється тоном прохання або заборони з метою припинити висловлення, дії чи вчинки співрозмовника: – **Марійко! Марійко! Годі тобі! Людей соромся...** (М.Івч.); 3) речення, що виражають різноманітні емоційні реакції (здивування, радість при зустрічі, незадоволення, осуд, любов, переляк тощо): – **Сину мій! Дитино моя!** – *угледівши, скрикнула мати і кинулась до Петра* (П.Мирн.).

1.2. Розділові знаки в реченнях зі звертаннями

Таблиця 17

Правила	Приклади
1. Звертання виділяються комами разом із словами, що відносяться до них	<i>Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!</i> (Т.Шевч.).
2. У складі поширеного звертання займенники ти, ви комами не відділяються	Слово, моя ти єдина зброе! <i>Ми не повинні загинуть обоє</i> (Л.Укр.).
3. Частки о, ой , що стоять перед звертанням, не відділяються комою	О мій коханий, <i>хто він, цей старий...</i> (Л.Кост.).
4. Після звертання, що вимовляється з окличною інтонацією, ставиться знак оклику, а наступне слово пишеться з великої літери	Мій народе! <i>Темний і босий! Хай святиться твоє ім'я!</i> (Є.Плужн.).

2. Розділові знаки при вигуках та звуконаслідувальних словах

Таблиця 18

Правила	Приклади
1. Вигуки та звуконаслідувальні слова, як правило, відділяються комою	1. О, <i>скільки у тобі краси, життя моє незгасне!</i> (В.Сос.). 2. <i>Бачив Хо таких, ох, бачив...</i> (М.Коц.).
2. Вигуки та звуконаслідувальні слова, що вимовляються з виразною окличною інтонацією, відділяються знаком оклику	1. Агов! – <i>чути здалеку Явтухів голос</i> (Ю.Ян.). 2. Ах, <i>розбійнице! Тепер білка знищить не одне гніздо</i> (О.Коп.). 3. Ну! <i>Гляди мені – шануйся</i> (Л.Укр.).

3. Вставні та вставлені конструкції

Вставними називаються такі слова, словосполучення і речення, які виражають ставлення мовця до висловлюваної ним думки або характеризують спосіб її оформлення.

Вставленими називаються слова, словосполучення і речення, що вводяться в основне речення з метою пояснення, уточнення або побіжного доповнення його змісту. Такі конструкції збагачують, доповнюють зміст основного висловлювання.

3.1. Найуживаніші вставні слова та сполучення слів

Таблиця 19

Виражають:	Приклади
1. Модальну оцінку: а) впевненість, можливість, вірогідність; б) невпевненість, сумнів, неможливість	<i>безсумнівно, безперечно, безумовно, само собою зрозуміло, справді, без сумніву, зрозуміло, правда, звичайно та ін.;</i> <i>здається, либонь, мабуть, слід гадати, можливо та ін.</i>
2. Почуття людини – радість, здивування, задоволення, обурення, співчуття тощо	<i>на щастя, на радість, на диво, на жаль, на превеликий жаль, на сором, як на біду, як навмисне, чого доброго, дивна річ, грішним ділом та ін.</i>
3. Джерело повідомлення	<i>по-моєму, по-твоєму, кажуть, за словами... , на думку... , як відомо, за даними..., за визначенням... та ін.</i>
4. Порядок викладу думок	<i>отже, таким чином, одним словом, нарешті, можна сказати, між іншим, наприклад, проте, крім того, передусім, по-перше, по-друге та ін.</i>
5. Звертання до співбесідника з метою привернути його увагу до повідомлюваного	<i>розумієте, чуєте, уявіть собі, зрозумійте, пам'ятаєте, слухайте, погодьтеся, бачите, дозвольте, даруйте, пробачте, прошу Вас, вибачте та ін.</i>

3.2. Розділові знаки при вставних конструкціях

Вставні конструкції на письмі виділяються комами: *Життя – це, мабуть, усміх весняний* (Д.Павл.). А в усному мовленні їм властива особлива інтонація: вони вимовляються прискорено, зниженим тоном і відділяються від інших слів у реченні паузами.

Залежно від контексту одні й ті ж слова можуть уживатися у ролі вставних (не виступати членами речення) і бути членами речення.

Порівняйте: 1. *Сьогодні, **може**, піде сніг.* – *Сьогодні **може** піти сніг.*
 2. *Недарма усі **кажуть**, що гарне братство краще за всяке багатство.* – *Життя, **кажуть**, прожити – не поле перейти.*

Слід зауважити, що **не є вставними**, а тому й не виділяються комами такі слова: *ніби, нібито, мовби, мовбито, немовби, наче, неначе, все-таки, адже, от, навіть, майже, лишень, саме, якраз, просто, між тим, у кінцевому результаті, принаймні, приблизно, буквально, при цьому, тим часом, до того ж та ін.*

Наприклад: 1. ***Навіть** сині дзвіночки сіяли холод на трави* (М.Коц.).
 2. *Злива тривала **майже** годину* (М.Трубл.).

3.3. Розділові знаки при вставлених конструкціях

Вставлені конструкції на письмі виділяються комами, дужками, тире, комами з тире.

Таблиця 20

Правила	Приклади
1. Комами виділяються невеликі за розміром вставлені речення, передусім ті, що приєднуються за допомогою сполучників	<i>Звали нашого діда, <u>як я вже потім довідавсь</u>, Семеном (О.Довж.).</i>
2. Дужками виділяються вставлені слова, словосполучення та речення, коли вони становлять принагідні авторські зауваження, пояснення окремих слів або уточнюють зміст основного речення. Такі конструкції вимовляються пришвидшено, пониженим тоном	<i>Для того щоб навчитися гарно говорити у вузькому колі (<u>про це вже йшлося у першій частині книги</u>),¹ треба вміти бачити, слухати й запам'ятовувати все нове й цікаве.²</i>
3. Тире ставиться з обох боків при вставленому реченні, коли воно має характер важливого додаткового повідомлення і є потреба виділити його з основного. Таке вставлене речення вимовляється в тому ж темпі, що й основне речення, але трохи підвищеним тоном	<i>1. Пролетіли – <u>де ж їх втримати?</u> – літа (А.Мал.).</i> <i>2. Свиридович – <u>так звали начальника усі в депо</u> – майже ніколи не ходив, а бігав (Гр.Тют.).</i>
4. Кома та тире ставляться , якщо на місці розриву основного речення повинна стояти кома. Такі конструкції вимовляються пришвидшено, пониженим тоном	<i>Жила удова з дітьми у хатці, – <u>навіть би й хаткою узивати не годилося – хижкою</u>,¹ – і стояла удовина хатка на луці під горою² (М.Вовч.).</i>

СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Схема синтаксичного розбору простого речення

1. *Речення просте*; тип за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
2. За характером вираження відношення змісту до дійсності (стверджувальне, загальнозаперечне або частково заперечне).
3. За наявністю головних членів речення (двоскладне або односкладне, тип односкладного).
4. За наявністю другорядних членів речення (поширене чи непоширене).
5. За наявністю необхідних за змістом членів речення (повне чи неповне).
6. За наявністю ускладнень (неускладнене або ускладнене, вказати засоби ускладнення).
7. Група підмета і група присудка.
8. Головні члени речення:
  - 1) *підмет*: а) простий чи складений; б) відповідає на питання; в) морфологічний засіб вираження (структурний тип складеного підмета);
  - 2) *присудок*: а) простий дієслівний, складений (дієслівний, іменний, прислівниковий) чи складний; б) відповідає на питання; в) морфологічний засіб вираження; г) узгодження присудка з підметом.

У складеному дієслівному присудку визначити: а) допоміжне дієслово і суб'єктний інфінітив; б) граматичне значення допоміжного дієслова (час, спосіб, вид); в) до якої семантичної групи належить допоміжне дієслово. В іменному складеному присудку визначити: а) зв'язку і при зв'язковий член; б) граматичне значення, що виражає зв'язку (спосіб, час). У складному присудку визначити: а) компоненти, які є повнозначними частинами мови, зв'язку (якщо вона є); б) структурно-семантичний різновид складного присудка.
9. Другорядні члени речення:
  - 1) *додаток*: а) відповідає на питання; б) прямий чи непрямий; в) морфологічний засіб вираження; г) до якого слова (члена речення) відноситься і як із ним зв'язаний (тип підрядного зв'язку, смислові відношення);
  - 2) *означення*: а) відповідає на питання; б) узгоджене чи неузгоджене; в) морфологічний засіб вираження; г) до якого слова (члена речення) відноситься і як із ним зв'язане (тип підрядного зв'язку, смислові відношення);
  - 3) *прикладка*: а) поширена чи непоширена; б) морфологічний засіб вираження; в) препозитивна чи постпозитивна; г) до якого слова (члена речення) відноситься і як із ним зв'язана (тип підрядного зв'язку, відношення);

4) *обставина*: а) відповідає на питання; б) яка за значенням (способу дії, міри і ступеня, місця, часу та ін.); в) до якого слова (члена речення) відноситься і як із ним зв'язана (тип підрядного зв'язку, відношення).

10. Порядок слів у реченні (прямий або зворотний).

11. Пунктуація (після якого слова поставлено розділовий знак, чому).

Однорідні члени речення

аналізуються після другорядних членів за такою схемою:

1. Вказати однорідні члени речення (кількість рядів).
2. Які члени речення виступають однорідними.
3. Поширені чи непоширені.
4. На яке питання відповідають.
5. До якого слова відносяться (кожен ряд).
6. Якими частинами мови виражені.
7. Якими сполучниками зв'язані (чи без сполучників).
8. Узагальнювальне слово: а) місце узагальнювального слова щодо однорідних членів, якою частиною мови виражене; б) яке поняття по відношенню до однорідних членів означає (широке родове, найближче родове, ціле в його відношенні до складових частин).

Звертання

аналізуються після другорядних членів речення за такою схемою:

1. Вказати звертання (якщо їх кілька, виділити кожне).
2. Адресат, до якого спрямована мова.
3. Спосіб вираження звертання.
4. Місце звертання у реченні.
5. Різновид звертання за емоційним забарвленням.

Вставні і вставлені слова, словосполучення й речення

аналізуються після другорядних членів речення за такою схемою:

1. Тип за обсягом (вставне, вставлене слово, словосполучення, речення).
2. Що виражає (емоційну оцінку повідомлюваних фактів, достовірність, недостовірність, додаткове повідомлення, побіжне зауваження тощо).
3. Засіб вираження (модальне слово, окреме словосполучення, просте, складне речення, група речень).
4. Спосіб включення в основне речення (за допомогою сполучника, сполучного слова чи без сполучника).
5. Тип вставленого речення за характером смислового зв'язку з основним реченням (уточнювальне, доповнювальне речення тощо).
6. Місце в реченні.

Зразок розбору простого речення

Поклала мати коло хати маленьких діточок своїх (Т. Шевченко).
~~~~~

1. Речення просте, розповідне, неокличне.
2. Стверджувальне.
3. Двоскладне.
4. Поширене.
5. Повне.
6. Неускладнене.
7. Група підмета: лише підмет;
група присудка: поклала (кого?) діточок;
діточок (яких?) маленьких;
діточок (чиїх?) своїх;
поклала (де?) коло хати.
8. Головні члени речення:
  - 1) **мати** – підмет: простий; відповідає на питання хто?; виражений іменником у Н. відм., ж. р., одн.;
  - 2) **поклала** – присудок: простий дієслівний; відповідає на питання що зробила?; виражений дієсловом дійсн. способу, Мин. часу, одн.; узгоджується з підметом у роді та числі.
9. Другорядні члени речення:
  - 1) **діточок** – додаток: відповідає на питання кого?; прямий; виражений імен. у Зн. відм., мн.; відноситься до присудка поклала, тип зв'язку – керування, сильне, безпосереднє, об'єктні відношення;
  - 2) **маленьких** – означення: відповідає на питання яких?; узгоджене; виражене якісним прикметником у формі Зн. відм., мн.; відноситься до додатка діточок, тип зв'язку – повне узгодження, атрибутивні відношення;
  - 3) **своїх** – означення: відповідає на питання чиїх?; узгоджене; виражене присвійним займенником у формі Зн. відм., мн.; відноситься до додатка діточок, тип зв'язку – повне узгодження, атрибутивні відношення;
  - 4) **коло хати** – обставина: відповідає на питання де?; місця; відноситься до присудка поклала, тип зв'язку – керування, слабе, посереднє, обставинні відношення.
10. Зворотний порядок слів у реченні.
11. Розділові знаки відсутні.

Речення для синтаксичного розбору

1. Зоря на небі рожева уже починала займатись (Леся Українка).
2. У холоднім легенькім вітрі ледве-ледве леліється широкий лан жита (І. Франко).
3. Холодний, колючий вітер гнав низько над землею важкі олов'яні хмари (В. Кучер).
4. Снігом віконечко наше забило... (П. Козланюк).
5. Буковинські Карпати. Гора біля гори стоять у німій величі, одягнені в смерекові ліси (О. Кобилянська).
6. Широкою долиною між двома рядками розложистих гір тихо тече по Васильківщині невелика річка Роставиця (І. Нечуй-Левицький).
7. І знову вечір розпинає зеленкувато-сизі крила над затишним, зеленим, співучим містом (В. Винниченко).
8. Біля самого ліжка на тумбочці стояв маленький кошик з свіжими синіми квітами, схожими на проліски (О. Гончар).
9. На дереві, незважаючи на рвучкий вітер, трималося ще кілька поруділих листків (В. Собко).
10. Волохатий лісовий джміль, неповороткий і вайлуватий, домовито гуде над блакитними купами чебрецю (Ю. Яновський).
11. Маленькою хмаринкою темніє над глибоким яром закинутий у степу хуторець (С. Васильченко).
12. Опівночі, на критому току горять жовті ліхтарі, освітлюючи купи зсипаної тут пшениці (Є. Гуцало).
13. Ніхто, ясна річ, не залишився мовкнути під відкритою зливою (О. Гончар).
14. Усе: і це повітря, і покручені лози, і зів'яла трава – все це мимохить нагадує їй щасливі хвилини її життя (М. Коцюбинський).
15. Там, замість житечка, в теплеє літечко терен зацвів (Г. Чупринка).
16. Встала весна, чорну землю сонну розбудила, уквітчала її рясом, барвінком укрила (Т. Шевченко).
17. На лівобережжі, замість верб і чагарників, видно погорблені смуги темені (М. Стельмах).
18. Мені осіння ніч короткою здається (Леся Українка).
19. Тиша була наповнена всякими звуками: і дзвінкою піснею жайворонка, і дзижчанням польових мух, і тихим мелодійним шелестом стиглого жита (М. Коцюбинський).

20. А там, над нашою головою, гарним шатром розстилається темно-синє небо (Панас Мирний).
21. В хащах жасминових кущів – то ж, безперечно, незаймані тропічні ліси – Юра нарешті спинився (Ю. Смолич).
22. Дедалі попадались вже сосни, старі, руді, кострубаті (М. Коцюбинський).
23. Переляканий, без шапки, запорошений снігом, мчався Василько по дорозі назустріч холодному вітрові (М. Коцюбинський).
24. Ярина, Дмитрова мати, звеліла йому сидіти дома (М. Коцюбинський).
25. Звісно, то скрипіли охоплені полум'ям осені дерева (М. Стельмах).
26. Керівництву відрекомендували механіка як героя війни, людину великих заслуг (О. Гончар).
27. Крізь виноградне листя сонце сходить росяно, червоно (О. Гончар).
28. Навіщо вітер Знову сильним став, Зірвавши листя жовте Над снігами? (О. Мамчич).
29. Селища, натомлено поринувши в сон, спочивали в теплих обіймах ночі (О. Гончар).
30. На призьбі сиділо восьмеро дітей, дрібних та малих (І. Нечуй-Левицький).
31. Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись з шумом ріки (М. Коцюбинський).
32. Тихо над річкою в ніченьку темную Спить зачарований ліс (С. Черкасенко).
33. Напровесні ріка широко розливається, затоплюючи луки, підступаючи до самісіньких сільських околиць (Є. Гуцало).
34. Серед подвір'я маленької сільської школи на високому стовпі стоїть дерев'яна хатка (В. Сухомлинський).
35. На Керченському півострові ще раніше знайдено кілька невеликих родовищ нафти (З газ.).
36. Білясте море (воно наче вкрите на ніч рядом) потягається слабо і в сонній млості ніжно викидає перші хвилі на берег (М. Коцюбинський).
37. Вітер наче громадить покоси на нічним небі (М. Коцюбинський).
38. Зірвалося кілька крижнів і, важко розбиваючи крильми ледве просвітлену передсвітанкову темряву, пролетіли до ріки (М. Стельмах).
39. У затінках попід гінкою ліщиною (рибалки тут щоосені вудлища ріжуть) прозоро-зелені шпичаки конвалій (Гр. Тютюнник).
40. Остання безодня розлуки Погрозливо тягнеться знов І візьме собі на поруки зотлілу осінню любов (О. Мамчич).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ І ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ

Самостійна робота № 1

Тема: *Просте двоскладне речення. Розділові знаки в простому неускладненому реченні*

1. Перепишіть уривок з тексту. Підкресліть граматичну основу в кожному реченні. Схарактеризуйте типи головних членів, способи їх вираження.

2. Підкресліть члени речення, що виконують синкретичну синтаксичну функцію. Обґрунтуйте свою думку. Вкажіть на морфологічний спосіб вираження.

3. Побудуйте речення, де б подані інфінітиви виступали у ролі другорядних членів (означення, обставини, додатка).

4. Перепишіть речення, розставляючи, де потрібно, тире між підметом і присудком. Поясніть його вживання.

Варіант I

1. У Надії радісно калатало серце: рідне місто! Їй тут з дитинства усе знайоме. Вона бачила ці береги, коли вони були ще зовсім пустельні, бачила Дніпро в риштуваннях. Хтось з пасажирів згадав, як отут, на цій набережній, зародились і набрали широкого розголосу молодіжні походи по озелененню міста... (Я.Баш).

2. Високі гори обступають її з трьох сторін амфітеатром (І.Неч.-Лев.). Біля трухлявого пенька на кущі скрутився чорний вуж (В.Дрозд).

3. Ночувати, вчитися, принести.

4. 1. Мир та лад великий клад (Нар. творч.).

2. Пісня це ж саме здоров'я (П.Тич.).

3. На квітці метелик мов свічечка (П.Тич.).

4. Говорити річ нудна (М.Рил.).

5. Грати словом долею грати (Нар. творч.).

6. Сварка чоловіка з жінкою то літній дощ (Нар. творч.).

7. Кров людська не водиця (М.Ст.).

Варіант II

1. Батько, дід і дядько стають чомусь мовчазними і збентеженими, якась підозра проявляється в очах: вони починають ділити копиці. Сінокос у нас був гуртовий. Його ніхто не міг поділити, бо кожен боявся, що йому припаде та третина якраз на коліні Десни, яку щороку ріже нещадно весняна вода (О.Довж.).

2. Через проліску пролетіла довга сива волосінь павутини (В.Дрозд). Золотиста солома пахла літом (В.Сим.).

3. Привітати, танцювати, читати.
4. 1. Очі два озерця морської води (М.Коц.).
2. Три плюс два п'ять.
3. Надіятись на цю людину справа марна (Ю.Збан.).
4. А сам він хлопець славний, сумирний (О.Гонч.).
5. Дід Іван мовби кремінь.
6. Я не співець чудової природи з холодною байдужістю (П.Граб.).
7. Сміле слово то наші гармати, світлі вчинки то наші мечі (П.Граб.).

Варіант III

1. Туман уже піднявся, і небо стало сірим. Соломія не відривала очей від берега. Там над водою купка людей лагодилась сідати у човен. Чи їх троє, чи четверо? – мучило Соломію питання, і ніяк вона не могла порахувати (М.Коц.).

2. По долині увечері козак смутний ходить (Т.Шевч.). У медицині коріння чемерника використовується для лікування кашлю (З газ.).

3. Доглядати, співати, попросити.

4. 1. Праця людини окраса і слава, праця людини безсмертя її (В.Сим.).
2. Дощ у жнива як п'яте колесо до воза (Нар. творч.).
3. Ніч ночувати не вік горювати (Нар. творч.).
4. Сам собі чоловік не ворог (Нар. творч.).
5. А поміч подати даремна турбота... (М.Коц.).
6. Ми незнайомці у великім місті (Л.Горл.).
7. Українська пісня це бездонна душа українського народу (О.Довж.).

Самостійна робота № 2

Тема: Односкладні речення

1. Випишіть із поданих речень односкладні речення, у тому числі і в структурі складних конструкцій. Підкресліть головний член, схарактеризуйте його за способом морфологічного вираження. Визначте різновид кожного односкладного речення.

2. Перепишіть подані односкладні речення. Схарактеризуйте їх щодо: а) стверджувальної/заперечної модальності; б) повноти/неповноти; в) поширеності/непоширеності.

3. Перебудуйте, де це можливо, двоскладне речення на односкладне і навпаки. Поясніть, як змінюється при цьому значення речення, чи виникають синонімічні синтаксичні конструкції. Визначте випадки, коли така трансформація неможлива.

4. Побудуйте всі можливі різновиди односкладних речень дієслівного типу (змінюючи форму вказаного дієслова).

Варіант I

1. Віє свіжістю луку й ріки у вікно (В.Сос.). Не бійтеся, ліси, іще не все пропало. Останній вільний зубр ще ходить по землі (Л.Кост.). Під лежачий камінь вода не тече (Нар. творч.). Згаяного часу і конем не доженеш (Нар. творч.). От і осінь. Пролунало літо (В.Сос.). Весною в селі встають рано (Гр.Тют.).

2. Оголосили перерву (О.Гонч.). Чесне діло роби сміло (Нар. творч.). Не заважайте дівчині.

3. Важко дихалось у ці похмурі осінні дні... Збирали пізні гречки, коли Гуща повернувся в село (М.Коц.). Неспокійно спалося Тиховичеві цієї ночі (М.Коц.). У лісі була тиша і пахло смолою (М.Коц.).

4. Проводжати.

Варіант II

1. За одного вченого десять невчених дають (Нар. творч.). Зловісна тиша. Холодно і млосно (В.Сим.). На пагорбі зеленім біла хата (Д.Павл.). Задзвонили в усі дзвони по всій Україні (Т.Шевч.). Соломії ставало моторошно... Соломія приклала до рани холодну ганчірку, і Остапові стало легше (М.Коц.).

2. Тепер тут будували великий міст. Лежачого не б'ють (Нар. творч.). Так потихесеньку допливаєте аж до Коропового хутора (О.Виш.)

3. І мені заспівати хотілось лебединую пісню свою (Л.Укр.). Морозом вікна позамуровано (П.Мирн.). Золоті підкови. Тихе сяйво вій. Щастя малинове у душі моїй (В.Сос.). Андрій забув і думати про село.

4. Хотіти.

Варіант III

1. Науки не носити за плечима (Нар. творч.). До мене приносять лампу і прохають на чай (М.Коц.). Треба було дочекатися світу. Остап лежав на очереті й почувався ослабленим (М.Коц.). Дим слався по хаті, і сині хвилі, змішані з криком, тягло в одчинені двері (М.Коц.). Нарешті літо. Стало тихо, сонячно, душно.

2. Принесли бінокль (О.Гонч.). Сіріє. Над озером туманиться (О.Виш.). Не поділяю вашої думки.

3. Все розвернулося, зацвіло пишним цвітом (П.Мирн.). Прохала і кланялась, щоб не робили кривди дитині (М.Коц.). Івана обняв сум (М.Коц.). Маю я багатства стільки, що його й на тебе стане (Л.Укр.).

4. Назвати.

Самостійна робота № 3

Тема: Просте ускладнене речення. Однорідні члени речення

1. Перепишіть сполучення слів, розставляючи розділові знаки. Поясніть, за якими правилами ставиться або не ставиться кома між однорідними членами.

2. Прочитайте словосполучення. Розподіліть їх на дві колонки: 1) з однорідними означеннями; 2) з неоднорідними означеннями. Свою думку обґрунтуйте.

3. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Визначте синтаксичні функції однорідних членів та узагальнювальних слів при них. Запишіть схеми речень. З'ясуйте, якими частинами мови виражені узагальнювальні слова.

Варіант I

1. І сонце і вітер. 2. Дощ або сніг. 3. Колись чи тепер. 4. Не добре й не погано. 5. Як удома так і в школі. 6. Ні слуху ні духу. 7. І ми і ви. 8. Не озеро а море. 9. Не тільки вчора а й сьогодні. 10. То весело то сумно.
1. Лагідний ніжний голос. 2. Великий сосновий ліс. 3. Темне всипане зорями небо. 4. Довга зимова ніч. 5. Холодний колочий вітер.
1. Всюди і на вулицях і круг стадіону і обабіч дороги до заводу росли молоді клени та каштани. 2. Багато білкових речовин та вітамінів є у бобових рослинах а саме у квасолі горосі бобах арахісі тощо. 3. Лози висип кручі ліс все блищить і сяє на сонці (О.Довж.). 4. На ньому була проста одежа широкі крамні штани біла сорочка й чорна смушкова шапка (І.Неч.-Лев.).

Варіант II

1. Ні тихо ні голосно. 2. Словом і ділом. 3. Не тільки тепер а й завжди. 4. Поле та ліс. 5. То холодно то жарко. 6. Ні слуху ні духу. 7. Кіт чи собака. 8. Як влітку так і взимку. 9. Не добре й не погано. 10. Сьогодні або завтра.
1. Густих березовий гай. 2. Засіяне житом широке поле. 3. Святковий урочистий день. 4. Білявий пишній чуб. 5. Сонячний квітневий ранок.
1. Усе довкола море і лиман і гори повилося сизим мороком. 2. У бабусиному саду росте багато плодкових дерев яблуні груші вишні абрикоси тощо. 3. Пильного захисту потребує наша чарівна природа а саме ліси птахи і звірі. 4. Кожен кущик горбок долина кожна стежечка все це було йому знайоме, промовляло до його (М.Коц.).

Варіант III

1. І поле і ліс. 2. Річка та ставок. 3. Не вівторок і не середа. 4. Ні пуху ні пера. 5. Чи град чи дощ. 6. То весело то сумно. 7. І нам і вам. 8. Солоний або приперчений. 9. Ані соловейко ані ластівка. 10. Не тільки вчора а й сьогодні.
1. Чисте безхмарне небо. 2. Золоті веселокрилі бджілки. 3. Київські зелені каштани. 4. Викинуті прибоєм морські водорості. 5. Похмурий вересневий ранок.
1. Ні спека дня ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою живу! (В.Сос.). 2. Я все покидаю садочки рясні і темні діброви і ниви ясні... (Л.Укр). 3. На полі росте багато гарних квітів як-от жовто-білі ромашки блакитні волошки дзвіночки тощо. 4. Тут усе і повітря і тиша і вода і дерева сповнене такої сили, що й сам мимоволі сильнішим стаєш (З газ.).

Самостійна робота № 4

Тема: Просте ускладнене речення. Відокремлені члени речення

1. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Свою думку обґрунтуйте. Відокремлені означення підкресліть.

2. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Знайдіть і підкресліть відокремлені обставини. Вкажіть, за якими правилами вони відокремлюються.

3. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені додатки, з'ясуйте їх смислове навантаження.

4. Випишіть із творів художньої літератури прості речення з відокремленими прикладками. Поясніть вживання розділових знаків при них.

Варіант I

1. Оповитий тишею степ дихав пахощами росяних трав.
2. Дівчина оглянулася й здивована зупинилась.
3. Зморені працею відпочивали комбайнери.
4. Розгублений я мовчав.
5. Перший промінь сонця теплий та ясний впав у мою кімнату.
6. Відпочиває ліс вкритий снігом.
7. Розгублений я мовчав.
1. Троянці в човни посідавши і швидко їх поодпихавши по вітру гарно попливли (І.Котл.). 2. Можна переказати зміст статті й не переріхуючи її вдруге. 3. Не нагодувавши коня далеко не збирайся (Нар. творч.). 4. Всупереч нашим сумнівам Микола погодився піти на концерт. 5. Дітвора награвшись захотіла спати. 6. Швиденько сльози Марія втерла сміючись (Т.Шевч.). 7. Свіжим вітром день сміється ніби кличучи до себе (М.Губ.). 8. Не сидітиму ж склавши руки! – відповів Петро.
1. Рисі живляться переважно зайцями гризунами різними птахами у тому числі тетеревами й глухарями.
2. Окрім нього у батька ще три сини та дві дочки на шії (П.Мирн.).
3. Винесла Маруся замість хустки шовковий платок.
4. Навіть у снах рідна земля не покидає людини.

Варіант II

1. Між горами виднілося провалля промите дощовою водою.
2. Ронить листя позолочений осінню сад.
3. Хлопець підвів голову і збентежений усміхнувся.
4. Огорнені сизим пилком рясно синіють ягоди.
5. Збентежена його словами вона мовчала.
6. Заглиблена в спогади Ніна не почула, як увійшла мати.
7. Волохатий лісовий джміль неповороткий і вайлуватий домовито гуде над блакитними купами чебрецю (Ю.Ян.).
1. Розлився її тонкий голос дедалі все дужчаючи та піднімаючись угору (П.Мирн.). 2. Обидва хлопці припали до землі і лежали затаївши

духа (Б.Грінч.). 3. Розсипаючи срібний дзвін швидко промчали коні (М.Ст.). 4. Прийти на конференцію можна було й не маючи запрошення. 5. Незважаючи на постійні клопоти мати завжди була привітною, ласкавою до всіх. 6. Я йшла не оглядаючись цей раз (С.Йовен.). 7. Там рідну пісню слухав я завмерши (М.Рил.). 8. Черногуз стояв у гнізді клацаючи дзьобом наче розмовляючи сам із собою.

3. 1. У кімнатці замість свічки горів старий каганець.
2. В старого нічим почастувати крім доброго слова (І.Багр.).
3. Мотря не хвалиться про це нікому навіть і Христі (П.Мирн.).
4. Вони всі в тому числі й Марта немовби пройшли біля самої смерті (В.Собко).

Самостійна робота № 5

Тема: *Просте ускладнене речення. Вставні та вставлені конструкції*

1. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Свою думку поясніть.

2. Трансформуйте подані речення у прості, ускладнені вставними та вставленими конструкціями. Поясніть їх семантичне навантаження. Чим відрізняються вставні конструкції від вставлених? Прокоментуйте розділові знаки.

3. Вставні конструкції перекладіть українською мовою. Доберіть до них синоніми (де це можливо). Складіть із ними 3-4 речення.

Варіант I

1. 1. На світ ще навіть не благословлялось. 2. На жаль ми не встигли на поїзд. 3. Хтось начебто гукає. 4. Ще може хтось прийде. 5. Злива тривала майже годину. 6. Це по-моєму у вересні сталося. 7. Бобреня здавалось незграбним. 8. Здавалось заgrimів десь на небі грім (С.Вас.).
2. Осіннє лагідне сонце востаннє пригрівало старі дуби.
3. Наконєц, в самом деле, как говорится, конечно, между прочим, странное дело, как известно, по мнению, может быть, к досаде.

Варіант II

1. 1. Здається гори перевертав би й не чув би втоми (М.Коц.). 2. Усе в нас нібито добре. 3. Дивним здавалось це безгоміння. 4. Дощ ішов майже годину. 5. Вовк може їсти захотів (Л.Гліб.). 6. На диво ми прийшли вчасно. 7. Найвища по-моєму краса це краса вірності (О.Гонч.). 8. Озеро ще навіть не замерзло.
2. А теплий вітер навіває мені якісь неясні сни (В.Сос.).
3. Наверное, однако, безусловно, к сожалению, как говорится, специально, к огорчению, по обычаю, поверьте.

Контрольні тестові завдання

I варіант

1. Випишіть рядки, у яких твердження є правильним:

1. Речення – синтаксична одиниця, яка виражає закінчену думку про факт чи явище дійсності, що є реальним, бажаним, можливим за певних обставин.
2. Речення складається із щонайменше двох слів і виражає повну інтонаційну та змістову закінченість.
3. Спонукальними називаються окличні речення.
4. За метою висловлювання речення бувають розповідними, питальними, спонукальними, окличними.
5. У сучасному українському мовознавстві виділено 4 основні синтаксичні одиниці.
6. Предикативний зв'язок – це зв'язок між підметом і присудком.
7. Речення, у якому заперечується те, про що говориться у присудку називається частково заперечним.
8. За емоційним забарвленням (інтонацією) речення бувають окличними, неокличними, спонукальними.
9. Повні – це такі речення, у яких наявні всі члени речення, необхідні для їх розуміння поза контекстом і ситуацією мовлення.

2. Позначте речення з іменним складеним присудком:

- А Незамінною була лоза при виготовленні ясел для худоби, кошар, кліток для домашньої живності (В. Скуратівський).
- Б Усміхатись буде гордо й він, йдучи з тобою (О. Ольжич).
- В Я хочу крізь сльози сміятися (Л. Українка).
- Г За скелями починало ясніти: світало вже (С. Васильченко).
- Д Тієї давньої весни ніяк забути я не можу (Р. Лук'янчук).

3. Позначте речення, у якому інфінітив виступає неузгодженим означенням:

- А А часто хочеться закрити очі кляті, забути все і в затишку глухим кубельце звити, завести свій дім... (В. Симоненко).
- Б Колись у селах України парубоцтво мало звичай в ніч під Великдень розпалювати вогонь (О. Воропай).
- В З піснею легше й лихо подолати, і радість переживати (В. Кулаковський).
- Г Учитель навчив нас писати й читати перше слово – мати (В. Кучер).

4. Позначте речення, у якому другорядним членом виступає обставина способу дії:

- А Заходить до хати зоря-зоряниця, і гомін стихає кругом (М. Сом).
- Б Ходить вітер яром та горою, плачуть трави, тужать під косою (М. Рильський).

- В Прісною прохолодою повіяло з лісу (М. Стельмах).
 Г За півкілометра річка розпливалася великим плесом трохи меншого, широкого й чистого ставу (Ю. Смолич).
 Д Ну, словом, листя розпустили всі назустріч живодайному дощеві (М. Рильський).

5. Позначте рядки, у яких подано речення із складеним підметом:

- А Люди вдивлялися в ясне небо і боялися думати про найстрашніше (А. Бондарчук).
 Б ...Згряя круків ворожої орди навіки в ночі розлетиться... (П. Усенко).
 В Хочу десь за голубою, за небесною габою я з тобою, милий, будь (П. Усенко).
 Г На конференції, в очікуванні звинувачень, Віра і Бела радились щодо можливості розпочати спільний художній проект (В. Лісовий).
 Д Сім документальних картин гідно представили Україну на міжнародних кінофестивалях (З журн.).

6. Установіть відповідність між реченнями та їх характеристиками:

- А – односкладне означено-особове;
 Б – односкладне неозначено-особове;
 В – односкладне безособове;
 Г – односкладне узагальнено-особове;
 Ґ – односкладне називне.

А	
Б	
В	
Г	
Ґ	

- Світлішає в житті і на душі (О. Підсуха).
- Ніжні сутінки. Вечір (О. Бердник).
- Сади свій сад, плекай свої надії (П. Дорошко).
- І сад, і гай, і пісня солов'я – дорогоцінна спадщина моя (Д. Луценко).
- На пагорбі зеленім біла хата (Д. Павличко).
- Задзвонили в усі дзвони по всій Україні (Т. Шевченко).
- Десять раз подумай, а раз скажи (Нар. творч.)

7. Знайдіть речення з однорідними обставинами:

- А Завтра я буду далі і далі від полів цих... (А. Малишко).
 Б Хлопчина... відповідав цивільним зі спокоєм, з гідністю і дотепністю бувалою солдата (О. Гончар).
 В В садах України весною про щастя дзвенять солов'ї (В. Симоненко).
 Г Є в коханні і будні, і свята... (В. Симоненко).
 Д Добре Хариті на ниві, і страшно (М. Коцюбинський).

8. Позначте речення з однорідними членами речення після узагальнювального слова (розділові знаки пропущено):

- А Несуть пани осавули козацькую зброю литий панцир порубаний шаблю золотую (Т. Шевченко).
 Б Козацтво було озброєне вогнепальною зброєю мушкетами пістолями рушницями (О. Апанович).

- В Іван Богун Данило Нечай Максим Кривоніс ці підручні гетьмана були відомі всім (А. Кащенко).
- Г Січ дала видатних полководців славних державних діячів Наливайка Сагайдачного Хмельницького Сірка (З підр.).
- Д Поезія проза драматургія всі жанри літератури були підвладні Шевченкові (О. Ющенко).

9. Позначте речення з однорідними означеннями (розділові знаки пропущено):

- А Розлігся на землі зелений літній день (М. Рильський).
- Б У садку стояв крилатий розлогий клен (О. Кониський).
- В Набачився ланів зелених золотих (О. Олесь).
- Г Всипане зорями темне небо манило своєю загадковістю.
- Д Величезна скляна будівля виросла перед ним (В. Собко).

10. Установіть відповідність між реченнями й назвами відокремлених членів, якими ускладнено ці речення:

- А відокремлений додаток;
- Б відокремлена прикладка;
- В відокремлене неузгоджене означення;
- Г відокремлене узгоджене означення;
- Д відокремлена обставина.

А	
Б	
В	
Г	
Д	

1. Чудова мрія, розкішна та ясна, кохано в ту ніч обгорнула мене (Леся Українка).
2. Марися, замість відповіді, заридала вголос (І. Франко).
3. Пальми покірно поникли гілками сухими, смутними (Леся Українка).
4. Незважаючи на несприятливу погоду, робота йшла так само жваво.
5. Любіть свою другу матір – рідну Батьківщину.
6. Україно! Ти для мене – диво! (В. Симоненко).
7. Ректор, невисокого зросту, з м'якою інтелігентною посмішкою, зустрів Богдана привітно (М. Стельмах).

11. Позначте речення, у яких є невідокремлені означення (розділові знаки пропущено):

- А Він поклав перед нею її недбало скручені покрапані парковими дощами конспекти (О. Гончар).
- Б Здорові груші та яблуні подекуди розкидані між деякими горбами стоять у цвіту (І. Нечуй-Левицький).
- В У малині лежав повержений з небес маленький ангел і тихо плакав без сліз (О. Довженко).
- Г Заглиблений у конспекти Богдан не чує стуку у двері (О. Гончар).
- Г Я пив воду свіжу холодну ще повну снів і хлюпав нею собі у лице (М. Коцюбинський).
- Д Залите місяцем відпочиває місто (В. Шевченко).

- 12. Вкажіть значення відокремленого звороту в реченні:** *Варто б нашій критиці тильніше вдивлятися і в ті процеси, що відбуваються в літературі світовій, зокрема в її прогресивних течіях* (О. Гончар).
- А Приєднання.
  - Б Уточнення.
  - В Заміщення.
  - Г Включення.
  - Д Виключення.
- 13. Позначте речення, у якому вставне слово (словосполучення) дає емоційну оцінку повідомлюваному (розділові знаки пропущено):**
- А Мабуть людині не можна відриватися від рідного берега (Ю. Мушкетик).
  - Б Сумління людське виявляється схоже на вулик його теж можна розтривожити (О. Гончар).
  - В Досі дні стояли теплі сонячні а сьогодні мов на гріх задощило (О. Гуріненко).
  - Г Доброго кажуть дождити треба а лихе – само прийде (Панас Мирний).
  - Д А хлібам колосистим здається немає кінця (Д. Луценко).
- 14. Позначте речення, у якому відсутнє вставне слово чи словосполучення (розділові знаки пропущено):**
- А З-за саду здавалося піднімалася супроти полуденного сонця велика у півнеба синя хмара (Гр. Тютюнник).
  - Б Кажуть що горе об горе чіпляється (П. Мирний).
  - В Либонь колись тут була рівнина (В. Яворівський).
  - Г Дерева видно звалені були недавно (О. Шеренговий).
- 15. Позначте речення, у якому перед словом як ставиться кома (розділові знаки пропущено):**
- А Мелашка була потрібна в господі як робітниця (І. Нечуй-Левицький).
  - Б Дівчина сяяла як кущ калини (І. Нечуй-Левицький).
  - В Дощ у жнива як п'яте колесо до воза (Нар. творч.).
  - Г Вона як незглибна криниця, дно якої оповите памороззю віків (Є. Колодійчук).
  - Д Промені як вії сонячних очей (П. Тичина).
- 16. Позначте рядки, у яких подано двоскладні речення:**
- А Вітер морозний, обпалюючий, страшний (М. Ольжич).
  - Б В грудневі безпросвітні ночі читали в хаті букварі! (А. Малишко).
  - В Чужих доріг ніколи не топтав (В. Симоненко).
  - Г Пахне гіркотою осені (Ю. Яновський).
  - Д А Соломії не було (М. Коцюбинський).

II варіант

1. Випишіть рядки, у яких твердження є хибним:

1. Основною синтаксичною одиницею є речення.
2. Поширеними називаються такі речення, у яких наявні два головні члени речення – підмет і присудок.
3. За метою висловлювання речення бувають розповідними, питальними, спонукальними, окличними.
4. Речення – синтаксична одиниця, яка виражає закінчену думку про факт чи явище дійсності, що є реальним, бажаним, можливим за певних обставин.
5. Речення складається із щонайменше двох слів і виражає повну інтонаційну та змістову закінченість.
6. Спонукальними називаються окличні речення.
7. Повні – це такі речення, у яких наявні всі члени речення, необхідні для їх розуміння поза контекстом і ситуацією мовлення.
8. У сучасному українському мовознавстві виділено 3 основні синтаксичні одиниці: словоформи, речення, текст.
9. Речення, у якому заперечується те, про що говориться у присудку називається загальнозаперечним.

2. Позначте речення зі складеним дієслівним присудком:

- А Повинна мати думати і дбати про всіх живих і мертвих на землі (М. Луків).
- Б Я берусь за важку роботу – виглядати синів (О. Сенатович).
- В Мені дальня зоря буде слати листи вересневими журавлями (М. Ільницький).
- Г Вже клен цю казку розказав бузкам, ліг тінню спати на телігу (Б. Бора).
- Д У Марії хата була збудована по-новому (І. Сенченко).

3. Позначте речення, у якому є неузгоджене означення:

- А Свято Покрови Пресвятої Богородиці засноване на Русі князем Андрієм Боголюбським (3 календаря).
- Б Сосновий ліс перебирає струни над берегами вічної ріки (Л. Костенко).
- В Ми будемо за вас свій отчий край любити і на землі своїй лишати добрий слід (М. Сингаївський).
- Г Розцвіли дзвіночки-квіти, ніжні дзвони із блакиті (О. Олесь).
- Д Ти зрікся мови рідної. Ганьба тебе зустрине на шляху вузькому... (Д. Павличко).

4. Позначте речення, у якому другорядним членом речення виступає обставина причини:

- А Разом з підсніжниками зацвітає гусяча цибулька (А. Кондратюк).
- Б В далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде навмання (В. Сосюра).

- В При високій температурі радимо викликати лікаря (З газ.).
- Г Від сміху меншає лиха (Нар. творч.)
- Д Яблука падали тихо і з достоїнством, статечно наче (А. Кондратюк).

5. Позначте речення, у якому інфінітив виступає додатком:

- А Біда забрала в мене щастя радіти теплому дощу (Г. Чубач).
- Б Може, вдасться ще стежку знайти, до похилих воріт прив'язати (Г. Чубач).
- В Люди вдивлялися в ясне небо і боялися думати про найстрашніше (А. Бондарчук).
- Г Напав на чесних людей, хотів пограбувати, а тепер ще й розбійниками хоче виставити (В. Кулаковський).

6. Установіть відповідність між реченнями та їх характеристиками:

- А – односкладне означено-особове;
- Б – односкладне неозначено-особове;
- В – односкладне безособове;
- Г – односкладне узагальнено-особове;
- Ґ – односкладне називне.

А	
Б	
В	
Г	
Ґ	

1. І мені заспівати хотілось лебединую пісню свою (Л. Українка).
2. Шануй батька й неньку – буде тобі скрізь гладенько (Нар. творч.).
3. Тут вози і зброя, люди й коні. Вогнище (Л. Дмитерко).
4. І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі (Т. Шевченко).
5. Наша ціль – людське щастя і воля (І. Франко).
6. До мене приносять лампу і прохають на чай (М. Коцюбинський).
7. Люблю пісні мого краю... (М. Рильський).

7. Позначте речення з неоднорідними означеннями (розділові знаки пропущено):

- А З-за довгих білих вій уважно дивились голубі очі (О. Гончар).
- Б Рівний залитий сонцем степ одразу припишк (А. Шиян).
- В У садку стояв крилатий розлогий клен (О. Кониський).
- Г Прийшла весна, прийшла красна розкішна люба чарівна! (П. Воронько).
- Д На пляжі купинням зачорніли викинуті прибоєм морські водорості (О. Гончар).

8. Знайдіть речення з однорідними підметами:

- А Класична література лишила нам великі заповіді: правдивість, відданість народові, ідеали братерства і гуманізму (О. Гончар).
- Б Під літнім широченним небокраєм мене стрічають друзі і знайомі... (А. Малишко).
- В Тихі води дніпрові я стрічав у дорозі, сині хмари, діброви, спілі ранки та грози (А. Малишко).
- Г Праця людини – окраса і слава, праця людини – безсмертя її (В. Симоненко).

9. Позначте речення з узагальнювальним словом після однорідних членів речення (розділові знаки пропущено):

- А Зелена баєва корсетка червона спідниця на шиї дороге намисто хрести усе гарно пристало до хорошої дівочкої вроди (Панас Мирний).
- Б Шевченкові були підвладні всі жанри літератури поезія проза драматургія (О. Ющенко).
- В Всі і прадід і дід і батько з матір'ю прожили свій вік нещасливо кожен по-своєму (О. Довженко).
- Г Козацтво було озброєне вогнепальною зброєю мушкетами пістолями рушницями.
- Д Іван Богун Данило Нечай Максим Кривоніс ці підручні гетьмани були відомі всім (А. Кащенко).

10. Установіть відповідність між реченнями й назвами відокремлених членів, якими ускладнено ці речення:

- А відокремлене узгоджене означення;
Б відокремлене неузгоджене означення;
В відокремлена прикладка;
Г відокремлена обставина;
Д відокремлений додаток.

А	
Б	
В	
Г	
Д	

1. На ясні зорі і на тихі води, щемлива доле, виведи мене (В. Шукайло).
2. Не сумнівайся, ідучи з народом (Д. Павличко).
3. Маємо жити, звичайно, не хлібом єдиним (Б. Олійник).
4. Стара хата, з солом'яною стріхою і давно не білена, стояла на околиці (М. Коцюбинський).
5. Ні небо, ні земля ніколи, навіть у снах, не покидають людини (М. Стельмах).
6. Озвучене піснями, бринить моє перо (П. Перебийніс).
7. На Ворсклі стоїть прославлена батьківщина Котляревського – Полтава (І. Сенченко).

11. Позначте речення, у якому є невідокремлене означення (розділові знаки пропущено):

- А Вона стоїть простора і широка ця хата з ганком... (О. Ольжич).
- Б Раз високо над горами уранці повесні дві хмарочки плили кудись легенькі і ясні (О. Олесь).
- В На тлі блакитного неба обмитого нічним дощем вирізьблюється кожна брунька кожна пелюстка (В. Бабляк).
- Г Пахло зрізаними соняхами підсохлою на сонці цибулею і свіжою землею з городів (Б. Ярчук).
- Д І сонце тепле і ласкаве спиноло погляд на землі (О. Олесь).

- 12. Вкажіть, яке значення має відокремлений зворот у реченні:**
Ви здійснюєте волю Батьківщини, все відкиньте, все забудьте, крім неї, крім обов'язку (О. Гончар).
- А Включення.
  - Б Заміщення.
  - В Пояснення.
  - Г Приєднання.
  - Д Виключення.
- 13. Позначте речення, у якому відсутнє вставне слово чи словосполучення (розділові знаки пропущено):**
- А На жаль козацьке повстання на цей раз не вдалося (Я. Галан).
  - Б З-за саду здавалося піднімалася супроти полуденного сонця велика у півнеба синя хмара (Гр. Тютюнник).
  - В Кажуть що горе об горе чіпляється (П. Мирний).
  - Г Либонь колись тут була рівнина (В. Яворівський).
  - Д Деревя видно звалені були недавно (О. Шеренговий).
- 14. Вкажіть рядок із вставними компонентами, що виражають невпевненість мовця у повідомлюваному:**
- А Безперечно, напевно, природно, звісно.
  - Б На щастя, мабуть, видно, до слова.
  - В Власне, очевидно, щоправда, до слова.
  - Г Як відомо, навпаки, наприклад, звичайно.
  - Д Можливо, здається, видно, мабуть.
- 15. Позначте рядки, у яких подано неповні еліптичні речення:**
- А Чужу біду на воді розведу, а своїй кінця не знайду (Нар. творч.).
  - Б У садку крилатий, розлогий клен (О. Кониський).
  - В Набачився ланів зелених, золотих (О. Олесь).
  - Г Васильки у полі, васильки у полі, і у тебе, мила, васильки з-під вій (В. Сосюра).
  - Д – А ви заміжня? – Ні, не встигла. – А родина у вас велика? – Велика... Від прабабусі до внучки... Де вони тепер? Війна розвіяла (В. Коломієць).
- 16. Позначте речення, у яких перед словом як не ставиться кома (розділові знаки пропущено):**
- А Сіль як кажуть лікарі потрібна людському організмові (З газ.).
  - Б Мелашка була потрібна в господі як робітниця (І. Нечуй-Левицький).
  - В Дівчина як дівчина – гарна скромна розумна.
  - Г Здавалось би тепер у нас все могло піти як по маслу (Ю. Збанацький).
  - Д І бачив я як зорі весняні в досвітній час і меркли і білили (Б. Грінченко).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доленко М. Т. Сучасна українська мова : навч. посібник / Доленко М. Т., Дацюк І. І., Квашук А. Г. – 3-тє вид., перероб. й допов. – К. : Вища шк., 1987. – 352 с.
2. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис : підручник для фак-тів мови і літератури пед. інститутів. Ч. II. / Б. М. Кулик. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Рад. школа, 1965. – 284 с.
3. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
4. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – 414 с.
5. Сучасна українська мова: Синтаксис : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища шк., 2005. – 270 с.
6. Сучасна українська мова: Синтаксис : підручник [для студ. фак-тів журналістики університетів] / за ред. О. Д. Пономаріва. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
7. Шевелева Л. А. Український правопис у таблицях: правила, винятки, приклади, коментарі / Л. А. Шевелева. – Харків : Світ дитинства, 1996. – 56 с.
8. Шевчук С. В. Довідник з орфографії та пунктуації // Шевчук С. В. Українська мова : збірник диктантів / С. В. Шевчук. – 2-ге вид., допов. – К. : Вища шк., 2002. – 229 с.
9. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. – [2-ге вид., перероб. й допов.]. – К. : Вища шк., 1994. – 254 с.
10. Ющук І. П. Українська мова : підр. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- А.Гол. – А. Головка*
А.Космат. – А. Косматенко
А.Мал. – А. Малишко
А.Тесл. – А.Тесленко
А.Шиян – А. Шиян
Б.Грінч. – Б. Грінченко
В.Вин. – В. Винниченко
В.Дяч. – В. Дяченко
В.Сим. – В. Симоненко
В.Скурат. – В. Скуратівський
В.Сос. – В. Сосюра
В.Сух. – В. Сухомлинський
Гр.Тют. – Гр. Тютюнник
Д.Павл. – Д. Павличко
Є.Гуц. – Є. Гуцало
Є.Мал. – Є. Маланюк
Є.Плужн. – Є. Плужник
З газ. – З газети
І.Багр. – І. Багрянний
І.Котл. – І. Котляревський
І.Неч.-Лев. – І. Нечуй-Левицький
І.Фр. – І. Франко
Л.Гліб. – Л. Глібов
Л.Горл. – Л. Горлач
Л.Кост. – Ліна Костенко
Л.Первом. – Л. Первомайський
Л.Укр. – Леся Українка
М.Вінгр. – М. Вінграновський
М.Вовч. – Марко Вовчок
М.Губ. – М. Губко
М.Івч. – М. Івченко
М.Коц. – М. Коцюбинський
М.Рил. – М. Рильський
М.Ст. – М. Стельмах
М.Трубл. – М. Трублаїні
Нар. творч. – Народна творчість
Н.Риб. – Н. Рибак
О.Виш. – Остап Вишня
О.Гонч. – О. Гончар
О.Довж. – О. Довженко
О.Донч. – О.Донченко
О.Коп. – О. Копиленко
О.Ол. – О. Олесь
П.Граб. – П. Грабовський
П.Загреб. – П. Загребельний
П.Мирн. – Панас Мирний
П.Переб. – П. Перебийніс
П.Тич. – П. Тичина
С.Вас. – С. Васильченко
С.Йовен. – С. Йовенко
С.Криж. – С. Крижанівський
Т.Шевч. – Т. Шевченко
Ю.Збан. – Ю. Збанацький
Ю.Смол. – Ю. Смолич
Ю.Ян. – Ю. Яновський

ЗМІСТ

ВСТУП	3
СЛОВНИК-МІНІМУМ	4
ОЗНАКИ РЕЧЕННЯ	6
ТИПИ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ, ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	7
ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ	10
НЕЧЛЕНОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ (слова-речення)	13
ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ	14
Типи головних членів речення.....	14
Другорядні члени речення	16
Складні випадки визначення другорядних членів речення.....	18
ПОРЯДОК СЛІВ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ	19
ПРОСТЕ НЕУСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ	20
Тире між підметом і присудком	20
Тире в неповних реченнях на місці пропущеного члена.....	21
ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ.....	22
РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ КОМПОНЕНТАХ, ГРАМАТИЧНО ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ.....	22
1. Однорідні члени речення.....	22
1.1. Розділові знаки між однорідними членами речення.....	23
1.2. Однорідні та неоднорідні означення.....	24
1.3. Розділові знаки в реченнях з узагальнювальними словами при однорідних членах речення	24
2. Відокремлені члени речення, розділові знаки в реченнях з ними	25
2.1. Відокремлені означення	25
2.2. Відокремлені прикладки.....	27
2.3. Відокремлені обставини	28
2.4. Відокремлені додатки	29

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ КОМПОНЕНТАХ, ГРАМАТИЧНО НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ	29
1. Звертання, розділові знаки в реченнях з ними.....	29
1.1. Звертання і вокативні речення	29
1.2. Розділові знаки в реченнях зі звертаннями.....	30
2. Розділові знаки при вигуках та звуконаслідувальних словах	30
3. Вставні та вставлені конструкції	31
3.1. Найуживаніші вставні слова та сполучення слів	31
3.2. Розділові знаки при вставних конструкціях	31
3.3. Розділові знаки при вставлених конструкціях	32
 СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ	 33
Схема синтаксичного розбору простого речення	33
Зразок розбору простого речення	35
Речення для синтаксичного розбору	36
 ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ І ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ.....	 38
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	 52
 СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	 53

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Янко Наталія Олексіївна

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ
(синтаксис і пунктуація)

Навчально-методичний посібник
для студентів вищих педагогічних навчальних закладів
спеціальності 6.010102 «Початкова освіта»

Видання 2-ге, перероблене і доповнене

Технічний редактор	<i>О. В. Клімова</i>
Верстка та макетування	<i>О. І. Полковник</i>
Комп'ютерний набір	<i>Н. О. Янко</i>

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 20.03.2013 р. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 3,26. Обл. вид. арк. 2,58.
Наклад 100 прим. Зам. № 645.
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208
тел. 65-17-99. Chnpu.tipograf@gmail.com